БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1925 чылда үндезилеттингген.

1961 ч. ИЮНЬ 18 ВОСКРЕСЕНЬЕ

№ 143 (4933).

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-ДА БОЛГАШ ССРЭ-НИН МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

1961 чылдың июль 4—7 хүннеринде Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга дээди школалар ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралын чорудар дугайында доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар болгаш ССРЭ-де улус өредилгезиниң системазын улам ыңай хөгжүдер дугайында Хоойлуга дүүштүр дээди өредилге черлериниң ажылын эде тургузарының айтырыгларын чөвүлел хурал чугаалажып көөр болгаш дээди өредилгени улам ыңай экижидер талазы-биле хемчегларны айтыр.

Дээди өредилге черлериниң удуртукчулары, профессорлар, башкылар, хөй-ниити организацияларының, бүдүрүлгелериниң, совхозтарның болгаш колхозтарның төлээлекчилери чөвүлел хуралга киржирлер.

КУЙБЫШЕВТИҢ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНГЕ А. Н. КОСЫГИННИҢ ЧОРААНЫ

КУЙБЫШЕВ. (СЭТА). Ыында чеде берген СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралахчызы А. Н. Косыгин Куйбышев областың химия тудугларынга чораан. СЭКП обкомунуң бирги секретары А. С. Мурысевтиң болгаш улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазы В. И. Смирновтуң үделгези-биле Ставрополь хоорайга баргаш, синтетиктиг каучук заводунуң тудуунуң чоруп турары-биле болгаш каучук бүдүрериниң техниктиг чорудулгазы-биле ол танышкан.

Июньнуң 16-да А. С. Мурысев болгаш В. И. Смирнов биле кады А. Н. Косыгин Новокуйбышевскиде синтетиктиг спирт заводунга баргаш полиэтиленниң тудуп турар цегин көрген.

А. Н. Косыгин оон ыңай металлургияның В. И. Ленин аттыг заводунга база чораан.

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ РАДИО БОЛГАШ ТЕЛЕВИДЕНИЕ ДАМЧЫШТЫР

1961 чылдың июнь 15-те чугаазы

Эргим өштер!
Өөнүктер!

Американың Каттышкан Штаттарының президентизи Джон Кеннеди-биле Венага ийи хүннүң дургузунда ужуражып, беседалашкаш, чоокта чаа эвилелиг чаныс келгенимни билир болгай силер.

Бистиң-даа парлалгавыска, бүгү делегей парлалгазынга-даа бо дугайында өөрөө өвес материалдарны парлаан. Венага президент Кеннедиге тывыскан турган тайылбыр бижиктерни силерниң хөйүнер билир. Ол дээрге атомнуг болгаш водородтуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында айтырыг талазы-биле бижик болгаш Германия-биле тайбыңның кереезиниң чарар дугайында база аная үндезилээш Барыын Берлин дугайында айтырыгны таарыштырып шиитпирлээр дугайында айтырыг талазы-биле бижик болгай. Президент Кеннединиң радио болгаш телевидение дамчыштыр чугаалаан чугаазын силерниң аранарда хөй ниити номчаан боор, оны бистиң солунналарывыска бүрүү-биле парлаан турган. Мынчангаш, Каттышкан Штаттарның президентизиниң чугаалаан бодалының дугайында, Венага бистиң ужуражышкынывысты оон канчаар үнелеп турарының дугайында совет хөй-ниити эки билир.

Бөгүн мен чамдык бодалдар чугаалаксаш, Венага президент Кеннеди-биле ужуражышкынывыстың болгаш беседаларывыстың дугайында бодумнуң бодалдарымны чугаалаксаш тур мен.

Ол ужуражышкының мурнунда дипломаттыг оруктар-биле санал-онал солчуушкуннары, а ол ышкаш мөөң биле Каттышкан Штаттарның президентизиниң аразынга бижиктер солчуушкуну болганы билдингир болгай. Бис ужуражышкын дугайында дугуржуп алган бис, ол июньнуң 3-те болгаш 4-те Венага болган.

Совет Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы болур мен болгаш Американың Каттышкан Штаттарының чаа президентизи аравыска боттарывыс бир-ле дугаар шуут ужуражып, кол-кол айтырыглар талазы-биле савал-онаддарны солчуруңга ол ужуражышкын эки арга болган.

Венаже бар чыда, бистиң чехословак өөнүктеривиске каш хонган бис, ынчангаш Чехословак Социалистиг Республиканың президентизи, Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш Антонин Новотный-биле болгаш Чехословакияның өске-даа удуртукчу ажылдакчылары-биле черле тодаргай чугаалажышкыннарны кылган бис.

Акы-дуңма Чехословакияга кашдаа катап чораан кижи болгай мен, ынчангаш аная мени кезээде кайгамчык чылыг, үреттиң ханызындан байдал-биле көрүп турарын билип турган мен. Бо удаада база ындыг болган. Чер болганга бисти эргеажыктарының болгаш эчис соруулгаларының ниитилешкээ-биле холбашкан чоок өөнүктери дег, төрээн акы-дүңмалары дег ужуражып турган.

Бо таварылганы ажыглап алгаш, коммунистиг тургузуушкуннуң оруубиле бүзүрелдиг бар чыдар олларның кайгамчыктыг чуртунга чоруп турарывыстың үезинде бисти ындыг найыралдыг болгаш хүндүлелдиг ёзу-биле көрүп турганы дээш, Чехословак Социалистиг Республиканың чазаанга, бистиң бүгү-ле эргим өөнүктеривиске—чехтерге болгаш словактарга четтиргенивисти база катап илередиксеп тур мен.

Бистиң бүгү социалистиг чуруттарывыстың аразында харылзаалар черле ындыг болу берген—чаа, социалистиг делегейни тургузарының өндүр улуг ниити хөрээ бистерниң шупгувусту төрелдештирип, чаңгыс найыралдыг өг-бүле кылдыр каттыштырыпкан. Бодунуң улузунуң эргеажыктарын быжыы-биле камгалавышаан, чуруттарның удуртукчу ажылдакчылары, оон-биле кады социалистиг чуруттарның бүгү улустарының эргеажыктарын, социализмнин болгаш оран делегейге тайбынның улуг хөрээн база быжыы-биле камгалап турар. Американың Каттышкан Штаттарының президентизи-биле ужуражыр дээш Венаже чоруурда, ол ужуражышкын чүгле бистиң ийи чуруттарывыстың аразынга харылзааларга эвес, харын социалистиг делегейниң болгаш капиталистиг чуруттарның аразынга харылзааларга база кандыг салдарлыг болу бөөр дугайын хамыктын мурнунда бодап турганывыс билдингир.

Ындыг ужуражышкыннар эргежок чугула кылдыр санап турар бис, чүге дээрге амгы үеним байдалында аная дипломаттыг орук-биле шиитпирлеттинин шыдаттынмас айтырыглар чазак баштынарының ужуражышкыннарын кылырын чүткүлдүү-биле негеп турар. Бир эвес чазактар баштынары күрүнелер аразынга тайбынны хандырарынче чүткүлдүг болза, чүгле ынчаарда ындыг ужуражышкыннар эргежок чугула дээрзи билдингир. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадырынга болгаш күрүнелер аразында харылзааларда үндезин айтырыгларны шиитпирлээринге бис бодувустуң талавыстан шыдаттынар-ла бүгү чүүлдерни кылып турар бис.

Венага ужуражышкын кайы-даа талага өң-не таарымчалыг байдалга эртсин дээш дуза чедиргени-биле холбаштыр Австрияның Федералдыг президентизи дээрги Шерфке, Федералдыг канцлер дээрги Горбахка, оралакчы канцлер дээрги Миттерманга чүректиң ханызындан четтириишкинни Каттышкан Штаттарның президентизи-биле беседаларывыстың үезинде чугаалажып көрген тодаргай айтырыгларже шилчиринин мурнунда илередиксеп тур мен. Бисти, Совет Эвилелиниң төлөлекчилерин чаагай, өөрүшкүлүг көрүп уткааны дээш кайгамчыктыг Венаның чуруттакчыларына база өөрүп четтирип турар бис.

Мөөң болгаш АКШ-тың президентизи дээрги Кеннединиң аравыска Венага чугаалажып көрген айтырыгларга хамаарыштыр бистиң бодалдарывысты тайылбырлап бөөрин, күрүнелер аразының харылзааларында шиитпирлээр ёйу келген, харын-даа ёйу эртип турар деп чугаалап болур болгаш бодунуң шиитпирлеттинген турарын чүткүлдүүбиле негеп турар ындыг маргылдаалыг азы шиитпирлеттиннмээн айтырыгларны бистиң бодалывыс-биле алырга өң-не дээрези-биле канчаар шиитпирлезе чогуурунуң дугайында билиивисти чугаалаарын ам чөпшөөреп көрүнер, эргим дыңнакчылар.

Ындыг кол, үндезин айтырыгларның биреези чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүреринин айтырыы болур-дур.

Чепсегленишкинни дүжүрер дугайында айтырыгны шиитпирлээрин Совет Эвилели чүткүлдүү-биле болгаш чайгылыш чогу-биле чедип алыксап турар дээрзи эки билдингир. Совет күрүне ол айтырыгны бүгү делегейниң мурнунга он-он чылдар дургузунда тургузуп келген. 1922 чылда улуг Ленинниң өге саналын ёзугаар Совет Эвилели чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин Генуя конференциязынга-ла саналдаан дээрзин сагындырайн. 1927 чылда ол айтырыгны бис Нациялар Лигазынга тургускан бис. Ынчаарда ол айтырыгның шиитпирлеттинерин чедип шыдаваан бис, оон соонда империалистер делегей дайынын өскүткеннер.

Улустарга улуг човаланы болгаш ядаралды таварыштырган делегейниң ийиги дайынының соонда чепсегленишкинни дүжүреринин айтырыын өң дургени-биле шиитпирлээрин чедип алырын ийи дапкыр күженишткин-биле оралдажып турар бис. Чепсегленишкинни дүжүреринин айтырыын ажыктыг кылдыр шиитпирлээрин чедип алыр болгаш делегейниң чаа дайынының кыжанын чайладыр дээш кандыг-даа аргаларны Каттышкан Нациялар Организациязында болгаш оон дашкаар-даа ажыглап турар бис.

Ядролуг чепсекти хоругдаар дугайында дугуржулганы ажылдап кылырын дааскан турган атомнуг энергия талазы-биле КНО-нуң комиссиязының ажылынга Совет Эвилели киришкен. Анза чепсектер талазы-биле Комиссияга база чугаалажышкыннарны кылып турдувус. Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле каттышкан комиссияны тургускан 1950 чылдан эгелээш, Совет Эвилели оон ажылынга идепхейлиг киришкен. Лондонга болгаш Нью-Йоркка ол комиссияның белеткел комитединге бистиң төлөлеривис дөрт чыл иштинде хуралдажып келген. Хөй саналдар кииртинген, хөй чугаалар дыңнаттынган турган, ынчала-даа чепсегленишкинни дүжүреринин айтырыының шиитпирлеттинери базым-даа бурунгаарлавайн барган.

10 күрүнелернин чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Комитеди мурнундагы органнардан өске составтыг эрткен чылын Женевага база чыылган. Анза социалистиг күрүнелериң 5 төлөлекчилери болгаш барыын талакы күрүнелериң 5 төлөлекчилери кирип турган. Ынчала-даа барыын талакы күрүнелериң чепсегленишкинни дүжүрер күзел чогу чүге чедирген дээрге, ол комитетке кандыг-даа ажыктыг түүнелдер чедип алдынып шыдаттынмайн барган.

Бир эвес чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле комиссияларга болгаш белеткел комитеттеринге бижиттинген бүгү оваа саазыннарны Женева хөлче урултар болза, ол хөл эринден ажа бөөр ийик дижип турар. Саазын хөй чарыгдаттынган, а ынчала-даа чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле комиссияларга белеткел комитеттеринге бижиттинген бүгү саазыннарны Женева хөлче урултар болза, ол хөл эринден ажа бөөр ийик дижип турар. Саазын хөй чарыгдаттынган, а ынчала-даа чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чугаалажышкыннарны кылып турдувус. Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле каттышкан комиссияны тургускан 1950 чылдан эгелээш, Совет Эвилели оон ажылынга идепхейлиг киришкен. Лондонга болгаш Нью-Йоркка ол комиссияның белеткел комитединге бистиң төлөлеривис дөрт чыл иштинде хуралдажып келген. Хөй саналдар кииртинген, хөй чугаалар дыңнаттынган турган, ынчала-даа чепсегленишкинни дүжүреринин айтырыының шиитпирлеттинери базым-даа бурунгаарлавайн барган.

10 күрүнелернин чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Комитеди мурнундагы органнардан өске составтыг эрткен чылын Женевага база чыылган. Анза социалистиг күрүнелериң 5 төлөлекчилери болгаш барыын талакы күрүнелериң 5 төлөлекчилери кирип турган. Ынчала-даа барыын талакы күрүнелериң чепсегленишкинни дүжүрер күзел чогу чүге чедирген дээрге, ол комитетке кандыг-даа ажыктыг түүнелдер чедип алдынып шыдаттынмайн барган.

Бир эвес чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле комиссияларга болгаш белеткел комитеттеринге бижиттинген бүгү оваа

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазының төнчүзү

(Згези бирги арында).

ирик бодалдарны хевээр арттырып, таарымчалыг үени шилип алгаш, чаа дайынның өртүн өскүдерин күзеп турар. Ол сорулга-биле Барыын Германияда чаа-чаа дивизияларны немей тургузуп турар, а канцлер Аденауэр бодунуң армиязынга атомнуг чепсекти негеп турар. Ол бүгүнү чүнүң үжүрүнда кылып турарыл? Бүгүн Барыын Германияның эргезинде бар үүлдерни хевээр арттырарынга улуг армия-даа, атомнуг чепсек-даа негеттинмейн турар болгай. Ынчалзажок өскенин байлаа дээш чилбизи ам-даа хайныгып турар болгаш туруп турар кызыгаарлар-биле эптежип шыдавас күштер ында бар. А амгы байдалларда кызыгаарларны өскертириниң оралдажыышкыны үүү болган туруп болгу дегил? Ол дээрге дайын-дыр, ындыг болурда, термоядролуг дайын болур дээни ол-дур.

Ынчангаш Германия-биле тайбың таарыштырылганың удурланыкчыларынын туруш бодалы улустарны кичээндирбейн барып шыдавас. Олар мынчаар чугаалаар эргелиг: тайбың дээш болзунарза, ажыл-хереҳцер-биле бүзүредиңер — тайбың керээзинге аттан салып, политиканарны аңаа дүүштүр чорудунар.

Мээн-биле беседаларынга президент Кеннеди база-ла барыын талакы чурттарнын өске-даа төлээлекчилери ышкаш, барыын талакы күрүнелер Барыын Берлинниң чурттакчыларының мурнунга хүлээлгелерлиг үүве деп чылдак хап турган, ынчаарга герман тайбың керээзин чарары безин ол хүлээлгелерге дегбесле болгай. Кандыг хүлээлгелерни хевээр арттырарының дугайында чугаа туруп болурул деп айтырыгны тургузуп келир болза, бир өвес ол бүгү хүлээлгелер гитлержи Германияның дүжүп бергенинин фактызындан болгаш эвилелчилерниң түр дугуржулгаларындан үнүп кээп турар үүве болза, ол дээрге чүгле тайбың керээзин чаргыжеге чедир күштүг болган туруп болуру чаягаар-ла билдингир. Оон ынай Барыын Берлинге хамаарыштыр эвилелчилерниң кандыг-даа ындыг онза хүлээлгелери черле чок. Эвилелчилерниң хүлээлгелери Германияның бүгү девискээринге хамаарышкан, харын ол дугуржулгаларны барыын талакы күрүнелер дерзин ёзу-биле үрээннер болгай. Барыын Германияны олар милитаризчи күрүне болдурганнар, биче удур угланган шериг блогун тургусканнар, ынчангаш Германияның Федеративтиг Республиказы ол блокта бирги чергенин ролюн ойнап турар. Гитлержи шериглерни командылап, Совет Эвилелинге, Польшага, Чехословакияга, Албанияга, Югославияга, Францияга, Грециягa, Бельгияга, Норвегияга болгаш өскедаа чурттарга араатанзыг үүлгедиглерни кылып турган генералдар ам дээрге НАТО-да командылаар албандужаалды ээлеп турар.

Дүжүп бергенинин дугайында негелдеер тайбың керээзинге ат салганының соонда ук керээниң нептерээни бүгү девискээрге күжүн чидирер, ынчангаш бүгү девискээр ээлеп чагырарының көрүм-чүрүмнарындан хосталыр, кезээде шак ындыг болуп келген. Ынчангаш Герман Демократтыг Республиканың девискээринде турар Барыын Берлин гитлержи Германияның дүжүп бергени-биле болгаш аңаа ээлеп-чагырар ёзу-чүрүмну чорутканы-биле холбаштыр тургустунган бүгү негеледерден тайбың керээзинге ат салганының соонда хостуг болу бээр.

Германия-биле тайбың керээзинин дугайында, ындыг болганда Барыын Берлинде байдалды таарыштыр чогумчудар дугайында чугаа болу бээрге-ле, барыын талакы чурттарның төлээлекчилери юридиктиг бодалдан хажыын үнүп турары ховар өвес болгаш боттарынга ажыктыг бодалдарны сүрүп эгелей бээрлер деп үүвени чугаалаар херек. Ынчалза-даа ол оралдажыышкыннар дээрге кандыг-даа шүгүмүүлелден ашкан үүве-дир ийин. Дыка чаа чижекти көргүзерин күзээн ийик мен.

Японияга удур Американың Каттышкан Штаттары-биле кады чаалажып турдувус, бистиң улустарывыс ханын кады төп турдулар. Япон шериглериниң кол өзээ—Манчжурияга Квантун армияны Совет Армия ыылча шапкан. Японияга удур чаалажып турган Каттышкан Штаттар-биле бблгаш өске-даа күрүнелер-биле кады Совет Эвилели Японияның дайын соондагы хөгжүлдезинге контроль талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырынга киришкен. Японияга хамаарыштыр Ыраккы Төөн үүк комиссиязын Вашингтонга болгаш Эвилелчи төвүлелди Токиога тургускан турган. Совет төлээлекчилер ол органнарга деп эргелиг үндезин-биле эн идепкейлиг киришкен.

Ынчаарга херек болза Япония-биле тайбын керээзин чарарынга четкен. Бистиң эвилелчилеривис Совет Эвилелинин санал-оналын херекке албаан болгаш Япония-биле чаңгыс талалыг керээге ат салган. Япониябиле тайбың керээзинин дугайында айтырыгга Совет Эвилелинин туруш бодалын ол үеде тодаргайлап турган үүүлдерни чугаалавас мен, чүге дээрге ам өске үүүлдүн дугайында, ылавылаарга, бодунуң эвилелчилерин ол таварылгада Американың Каттышкан Штаттары канчаныгының дугайында чугаа чоруп турардыр. Японияга хамаарыштыр Эвилелчи төвүлелди АКШ чаңгыс талалыг чүрүм-биле чок кылган болгаш совет төлээлекчилериниң кандыг-даа өргелерин казаан, ынчангаш бистиң төлээлекчилеривис чогум утказы-биле алырга, дээр биле черниң аразында үүве дег болу берген; оларны Токиодан кызып үндүрерин үүүл бүрү арга-биле орадашкан.

Ынчаарга Японияның дүжүп бергенинин фактызындан болдунган чогуур эргелер болгаш хүлээлгелер биске тургулаан болгаш делегейниң чогуур дугуржулгаларында оларны чугаалаан турган. Американнар ынчан Совет Эвилелинин эргелерин-даа, делегейниң дугуржулгаларын-даа херекке албаанын көрүп тур силер. Атомнуг чепсек талазы-биле бодунуң артык күштүг байдалынга даянып алгаш, АКШ бодунун негелделерин үүгле тиилеттирген Японияга өвес, харын Японияга улур дайын талазы-биле бодунуң эвилелчилерингe албадаарын база оралдашкан.

Германия-биле тайбың керээзинин дугайында бодувустун төлевилевисти ийи чыл мурнунда парлап чарлаан бис. Бистиң эвилелчилеривис турганнарның-даа, немецтериң боттарының-даа эрге-ажыктарын куду көөр ындыг үүве ында чок.

Антигитлержи эвилел талазы-биле өске бүгү эвилелчилерниин катай алырга безин оон хөй катап хөй каражалыг болган Совет Эвилели Европада байдалды таарыштыр чогумчудар, ийи герман күрүнелер-биле харылзааларны чогумчудар дээш тайбын керээзинге ат салырын саналдап турар. А Каттышкан Штаттар, Англия база Франция Германияның Федеративтиг Республиказы-биле кады тайбың керээзинге ат салырын күзевейн турар, тодаргай өвес болгаш айыылдыг байдалды хевээр арттырарын орадажып турар. Тайбың керээзин чарарының аргазы-биле эрткен дайынның артыышкынарын чок кылыындан олар ойталап турар болгаш Барыын Берлинге ээлеп чагырар ёзу-чүрүмну база боттарының шериглерин хевээр арттырарын негеп турар.

Тайбың керээзинге ат салыры — күрүнелер аразында харылзааларны өжижидеринче угланган орук ол дээрзин кижи бүрүзү, бир өвес ол угаан-сарыылын чидирбээн-не болза, билип турар. Тайбың керээзин чарарындан ойталаашкын, Барыын Берлинге ээлеп чагырар ёзу-чүрүмну мөңгежидери «соок дайынны» үргүлчүлээринче угланган, ынчаарга «соок дайынны», сөстүң чогум утказы-биле алырга, дайындан ылгап турар ындыг кызыгаар кайдал—деп кым чугаалаарыл? «Соок дайын»—ол дээрге дайынга белеткел, аңаа күштерни мөөннээри-дир деп үүве билдингир өвес ийнен.

Герман тайбың керээзин чарарының ам-даа улам узамдыктырылгазы кайы хире улуг айыыл-биле холбаалыгыл дээрзин бүгүде билип алзын дээш мону чугаалап тур мен.

Германия-биле тайбың керээзинге ат салыр болгаш Барыын Берлинни хостуг хоорай болдурар деп саналдай бээривиске-ле, барыын талакы күрүнелериниң ол хоорайже кирер эргезин казыыр деп барганнар-дыр деп, бистерни буруудадып турарлар. Ынчалза-даа ол дээрге шын өвес болгаш барымдаа чок чылдак-тыр. Барыын Берлинге хостуг хоорайның ёзу-чүрүмүн тыпсыры дээрге-ле ол хоорай-биле экономиктиг болгаш культурлуг харылзааларны туларын күзээн делегейниң бүгү чурттары ол харылзаларны моондак чок боттандырар эргелиг болгаш аргаларлыг болур дээни ол-дур. Өске черлер-биле Барыын Берлинни холбаштырып турар оруктар девискээрин таварты эрткен ол чурт-биле дугуржулга база негеттинер болбайнаан. Ол чогумчалыг-дыр. Оон башка девискээринде Барыын Берлин туруп турар күрүненин бот эргези кыжаныышкынга тургустуна бээр.

Барыын талакы күрүнелернин чазактары Барыын Берлинде чоннуң хосталгазын болгаш чаагай чоруун камгалаарын аазаан бис деп бадыткап турар. Шынын сөглээрге Берлинге хамаарышкан дөрт талалыг дугуржулгаларда Американың Каттышкан Штаттарының, Англияның болгаш Францияның ол хүлээлгелериниң дугайында үүнү-даа чугаалавайн турар. Барыын Берлинниң чурттакчыларынга хосталганы хандырарының идеязы кымнын-даа дадагалзаашкыннарын болдуруп шыдавас. Барыын Берлинде политиктиг болгаш социал ёзу-чүрүм оон чурттакчыларының күзеп турары ышкаш шак-ла ындыг болзун дээш өске кым-даа өвес, харын Совет Эвилели саналдап турар болгай.

Ындыг болганда Барыын Берлиннинң хостуг чоруунга кандыг-даа халдаашкын чок, ол хоорайже кирериниде база моондак чок ышкажыл. Тайбын керээзи болза хостуг хоорай Барыын Берлиннин хостуг чоруун хандырарынга болгаш өске черлер-биле Барыын Берлиннин моондак чок харылзааларын боттандырарынга бүгү-ле эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузар деп дагын-дагын чугаалап келген болгаш база дагын чугаалап тур бис.

Барыын Берлинче кирер дугайында айтырыгларны шиитпирлээринин үезинде делегейниң ниити хүлээп көрдүнген норма-чижектерин барымдаалаза чогууру, тодаргайлаарга кириниң оруктары болун таварты эрткен чурттун девискээрин чүгле оон чазааның чөпшээрели-биле ажыглап болуру билдингир.

Ындыг байдалды бүгүде чогумчалыг кылдыр хүлээп көрүп турар. Ынчаарга Барыын Берлинче эртерде Герман Демократтыг Республиканың чөпшээрелин дилээр ужурлуг апаарын чүге таарымча чок кылдыр саанарыл ынчаш? Барыын Берлинче чер кырының оруктары оон девискээрин таварты, суг оруктары—база оон девискээрин таварты, агаар оруктары—база-ла оон девискээрин таварты эртип турар-ла болгай. Ынчангаш Барыын Берлин-биле харылзаа тударын күзээн чурттар тайбың керээзин чарганының соонда Барыын Берлинче кириниң чурумунун болгаш ол хоорай-биле харылзажырының дугайын Герман Демократтыг Республиканың чазаа-биле дугуржуп алыр херек.

Онзагай үүнү-даа саналдавайн турар бис. Деңгерелиг бүгү күрүнелериниң аразында харылзаалар чүс-чүс, харын-даа хөй катап чүс-чүс чылдарда шак ынчаар чоруттунуп келген. Ол корум-чүрүмну бистер даап бодап албаан бис, ол дээрге чүгле факт, ёзу болуп туруп турар үүве өвес, харын шагдан бээр ниити дүрүм болу берген үүүл-дүр.

Тайбың керээзин чарарын болгаш аңаа үндезилээш Барыын Берлинде байдалды таарыштыр чогумчударын Совет чазактың саналдап турар ужуру болза, оон үүгле тайбыңны күзеп турары, дүрбүжүүшкүннерни төрүттүндүрүп болгаш айыылдыг чөрүлдээни болдуруп болгу дег бүгү-ле үүүлдерни күрүнелер аразында харылзаалардан чайладырын күзеп турары ол болур. Социалистиг чурттар өвес, харын барыын талакы күрүнелер делегейге чөңгээни үндүрүп турарлар, олар харын кадык бодалга чөрүштүр, тайбың керээзин чарарын хүлээп көрбес бис, чаалап алганывыс дээр аянныы Барыын Берлинге ээлеп чагырарының ёзу-чүрүмүн хевээр арттырарын орадажыр бис деп медеглеп турарлар. Ол дээрге тайбың политиказы өвес-тир, ол дээрге күрүнелер аразында харылзааларга турза чогуур ан-не бөлүүн норма-чижектерни дора көргени-дир. Ол дээрге улустар аразының харылзаалаында дендии дүшкүүрлүг чоруктун байдалын, харын-даа дайын-биле кыжаныышкынны хевээр арттырарының күзели-дир.

Совет Эвилели болгаш бистин өнүктеривис дайынны күзевейн турар болгаш ону эгелевес бис. Ынчалза-даа боттарывыстын хосталгавысты болгаш хамаарышпас чоруувусту камгалаар төлээде, боттарывыстын бот эргевисти камгалап туржур, боттарывыстын ыдыктыг хүлээлгевисти күүседир апаар бис.

Бир өвес кандыг-бир чурт тайбыны үрээш, чер, агаар азы суг таварты өскенин кызыгаарларынче эртип кире бээр болза, агрессияның уржуктары дээш бүгү харыысалганы ол бодунга алыр болгаш аңаа чогуур ойтур шавыышкыны берген турар.

Президент Кеннеди-биле бистин ужуражыышкыннарывыс болгаш беседаларывыс дугайты делегей парлалгазында хөй-хөй үнелеп көрүүшкүннерни парлап турар. Ол үнелеп көрүүшкүннерден алгаш көөрге, Каттышкан Штаттарда-даа, Англияда-даа, Францияда-даа, Барыын Германияда-даа угаангыр чугаалаашкыннар оларның аразында хөй болуп турар. Герман Демократтыг Республиканың болгаш социалистиг өскедаа чурттарның дугайын чугаалавайн-дыр мен. Ынчаарга Совет Эвилели-биле чугаалажыышкыннарга удурланып, коммунизмге удур крестилиг походче кыйгырыг салып турар шак ындыг угаан-сарыылын чидирген дерзии кижилер бар. Олар улам-на чаа-чаа өнчүк-чөңгээлерни организастап турарлар. Ынчангаш Венага ужуражыышкын болурунун мурнуу чарыында Германияның Федеративтиг Республиказынга дайынзырак идегеттернин хөй санныг чыыштарын эрттирип турганы, Аденауэрниң болгаш бонн чазахтын өске-даа удуртукчуларының дайынзырак чугааларны ол чыыштарга кылып турганы таварылга өвес.

Делегей байдалын чогумчударының удурланыкчылары Барыын Берлинге чаа улуг өнчүк-чөңгээни кылганнар. Барыын Берлин Германияның Федеративтиг Республиказының составынга кажан-даа кирбейн турган болгаш кирбейн-даа турар болзажок июнь айның эгезинден эгелээш барыын-герман парламентинин комитеттеринин хуралын Барыын Берлинде чорудуп турар, а июнь 16-да бундестраттың хуралын аңаа чорударын төлевилээн. Бодап көөрге, өнчүк-чөңгээлерни кылырынга «амыдыралчы девискээр» Барыын Германияның бодунда чедишпейн турар ышкаш-тыр.

Социализмге удур хоратан чоруктуг-биле согурарган кижилер кандыг угаазылал чок чоруккa чеде берип болурул дээрзин парламентилер аразының канада-америка бөлүүнүң чоокта чаа парлап үндүрген медеглели херечилеп турар. Ол парламентижилер бөрү ышкаш улужуп, ядролуг дайын-биле кыжанып турарлар. Олар боттарының черинге дайынны көрбээннер, олар боттары дайынга киришкен бе азы киришпээн бе дээрзин билбес мен, ынчалзажок ол ажылдакчылар, бир өвес боттарының чурттарын, а оларныңбиле кады өске-даа чурттарны үскүлежиишкинче ынчаар ыдалап турар үүве болганда амгы термоядролуг дайынның байдалын билбестерлир деп үүве мырынай билдингирдир. Ам кандыг-даа дайын, харын аңаа, ядролуг өвес дайын болуп безин өгелезе узуткакчы ракетаядролуг дайынче шилчип болур. Дайынче чыгап турар угаан-сарыыл чоктарга томаартыр хөйленни улустар кедирер ужурлуг.

Дайын деп үүл дээрзин Европаның улустары билир. Бистер делегейнин ийи дайыннарынга киржир ужурга таварышкан бис. Бистиң төөгүвүсте эн-не аар болгаш хан төөгүүшкүннүг дайынны 20 чылдар бурунгаар совет улуска дөгеп келген. Дайзын Москва чаныга чоокшулап келген, Волгага ол чеде берген, совет девискээрнин элээн кезиин өжелеп алган болгаш хоозураткан. Ынчалзажок Совет Эвилели дайзынның ыйыышкынынга туржуп шыдаан болгаш ол дайынга тиилеп үнген. Бистер Берлинге четкеш, дайынны өскүдүп үндүрген кижилерни шаажылаан бис.

Делегейнин ам база бир дайынын күзевейн турар бис—тайбыңны күзеп турар бис. Совет улус Герман Демократтыг Республиканың немецтери-биле кайы-кайызын эки билчир чоруктy чедип алган. Совет Эвилели биле Герман Демократтыг Республиканың аразында эн-не дээре харылзаалар тургустунган, биске өжээннежир өвес, а найыралдажыр херек, ол найырал ийи улустарнын кайызынга-даа ажыктыг болгаш дузалыг дээрзинге бүзүрел быжыккан. Совет кижилер Барыын Германияның немецтери-биле база эки харылзааларлыг болурун күзеп турар.

Бистиң улус французтар-биле база найыралдажырын күзеп турар. Олар-биле кады бис гитлерлиг Германияга удур чаалажып турган бис, ынчангаш бистерниң кижи бүрүзү фашизм деп үүл, дайын деп үүл дээрзин болдунуң дуржулгазынга медереп билген. Бис англичаннар-биле, американнар-биле, норвегтер-биле болгаш антигитлержи коалицияның өске-даа улустары-биле найыралдажырын күзеп турар бис, олар-биле кады бис оран делегейге тайбын дээш тулчуп турган бис. Кандыг-даа улустар-биле чогуш-солаа үндүреринин кандыг-даа чылдааннары бисте чок, делегейнин бүгү-ле улустары-биле найыралдыг болгаш чөпшээрежилгелиг чурттаарын күзеп турар бис.

Ол дугайында Совет Эвилели Германия-биле тайбыңнын керээзин өске чурттар-биле кады чарарын саналдап турарының ужуру харын ол. Ынчалзажок тайбыңга ынакшылдыг бо базымны кыжаныг азы харын-даа агрессияның үүлгедии кылдыр адап тургулаар! Ындыг болза-даа бистин бодалдарывысты нугүлдээрин болгаш хажыдарын, улустарнын медерелин мегенин хораны-биле хораннаарын орадажып турар үүгле ындыг кижилер ынчаар чугаалап болур.

Бисти шыны-биле билип алырын бүгү кижилерден дилеп турар бис: Германия-биле тайбыңнын керээзин чарарын моон ынай сонгаарладып болбас, Европага тайбын таарыштырылганы бо чылын чедип алыр херек.

Тайбын конференцияны чыылдыр дугайында дугуржуушкун чедип алдынган үезинде ол конференцияга киржиринче Германияга удур дайылдажып турган бүгү чурттарны кыйгырып турар бис. Ам айтырыг болза тайбыңнын керээзинге ат салыр бе азы салбас бе дээр дугайында өвес, а ол тайбыннын керээзин ам туруп турар ийи герман күрүнелер-биле — Герман Демократтыг Республика-биле болгаш Германияның Федеративтиг Республиказы-биле чарар бе азы чаңгыс герман күрүне-биле чарар бе база тайбын таарыштырылгага Германияга удур дайылдажып турган бүгү күрүнелер киржир бе азы оларның үүгле чамдык кезии киржир бе дээр дугайында болуп турар.

Чамдык чурттарнын чазактары тайбынның конференциязына киришпес бис деп баш бурунгаар чарлааннар. Бир өвес кандыг-бир күрүне герман тайбын керээзинге ат салырындан ойталаар болза, аңаа Совет Эвилели хараадаар апаар болбайнаан харын, антигитлержи коалицияның бүгү-ле чурттары герман айтырыын тайбын таарыштыр шиитпирлээринге киришкен турарынче кезээде үүткүп келген болгаш үүткүп-даа турар бис.

Ынчалзажок бир өвес чамдык чурттар тайбыңнын керээзин чарар дугайында чугаалажыышкыннарга киржиринден ойталай-даа бээр үүве болза, ол чорук бисти арада доктаатпас болгаш керээни чарарын күзеп турар өске-даа чурттар-биле кады бис ийи герман күрүнелер-биле тайбыңнын керээзинге ат салыр апаар бис. Бир өвес Германияның Федеративтиг Республиказы тайбыңның керээзинге ат салырынга чөпшээрешпес болза, үүгле Герман Демократтыг Республика-биле керээге атты салыр бис. Герман Демократтыг Республика тайбыңнын керээзин чарарынга бодунун күзелдиин шагда-ла медеглээн болгаш бодунун девискээринге хостуг Барыын Берлин хоорайны тургузарынга бодунун чөпшээрелин берген.

Бир өвес бис тайбыңнын керээзинге ат салыптар болзувусса, ону хүлээп көрбес болгаш харын оон боттаныышкынынга моондактаар дээш чепсекти-даа ажыглаар апаар деп барыын талада чамдык кижилер медеглеп, биске кыжаныр турарлар. Ам шаг-үе өске болуп турар дээрзин олар уттуп турарлар ышкаш-тыр. Бир өвес Совет Эвилелинге хамаарыштыр күш дөгээринин политиказы моон мурнунда-даа ажык чок турган болза, ол политика ам шуут буураашкынга шагда-ла чыгаткан. Күрүнелер аразында харылзааларга күштү ажыглаарынга Совет Эвилели удур. Бис күрүнелер аразында маргылдаалыг айтырыгларны тайбын таарыштыр шиитпирлээри дээш туржуп турар бис. Ынчалзажок кандыг-даа күүүлээшкинге чогуур ойтур шавыышкынны берип шыдаар бис, бодувустун эргеажыктарывысты камгалаар үүүлдеривис-даа бар.

Венага болган ужуражыышкын үезинде Лаоста байдал дугайында болгаш лаос айтырыын тайбын таарыштыр шиитпирлээр дугайында санал-оналдарның солчуушкуну база болган.

Бо дугайында — Каттышкан Штаттарның Президентизи болгаш Совет Эвилелинин Министрлер Чөвүлелинин Даргазы — «лаосчуларның боттары соңгаан чазаа баштаан нейтралдыг болгаш хамаарышпас Лаосту, а ол ышкаш ол нейтралитетти болгаш хамаарышпас чорукту хандырып турар улустар аразының дугуржулгаларын боттарының деткип турарын база катап бадытканнар болгаш ону холбаштыр Лаоска боолаашкыннарны боттуу-биле соксадырының эргежок чугулазын олар хүлээп көрген бис»—деп дыннадыгда чугаалаан.

Лаосчулар — тайбыңга ынакшылдыг улус. Түскай хамаарышпас хөгжүлденин орууунче кирген ол чурт кымга-даа кыжанмаан болгаш дүшкүүрлүг чоруктун тыптыр үндезини-даа болбайн келген. Империалистер Лаосту боттарының шериг плацдармызы болдурарын база агрессия белеткээринге бааза кылып алырын шиитпирлегижеге чедир шак-ла ындыг турган.

Ызыгуур салгакчызы Суванна Фуманың дүрүм ёзугаар чазаанга үдүр үймээн организастаттынган. Үймээнчилер боо-чепсекти болгаш шериг чөвүлекчилерин Каттышкан Штаттардан алган. Ол чуртка тайбын үреттинген, дайын калбарган, даштыкыдан холгаарлаашкыннын уржуунда ол дайын үлуг өрт болуп өзе бээринче кыжанып турган. Мурнуу-Төөн Азияга тайбынга кедергей айыылдыг байдал тургустунган.

Лаоста айыылдыг болуушкуннар Американың Каттышкан Штаттарының мурнундагы чазаа буруулуг болган болгаш чер бөмбүрзээнин ол районунга ол чазактын политиказы кезээде өвес мерген турган дээрзин америк тала ам чажырбайн турар. Бо чылдың мартта дээрги Кеннеди оон баштаан чазаа нейтралдыг болгаш хамаарышпас Лаосту тургузарынче чүткүүр апаар деп медеглээн болгай. Совет Эвилелинге хамаарыштыр кандыгыл дизе, Лаос шериг блокторының холунга чепсек болбайн, харын хамаарышпас болгаш нейтралдыг күрүне болган турзун дээш, ол чурттун иштики херектеринге кым-даа холгаарлавазын дээш моон мурнунда-даа туржуп келген болгаш ам-даа туржуп турар бис.

Мынчангаш Лаоска тайбын таарыштырылганын дугайында айтырыгнын талазы-биле чөпшээрежилгеге үндезинни тывар төлээде четчир баштайгы белеткелдер Венага ужуражыышкынның мурнунда-ла четчири-биле бар турган.

Президент Кеннеди-биле лаос айтырыын чугаалажып турар үевисте дөмейлешкек көөр чорук бистерге илереттинген турган үүве. Бо айтырыгны таарыштыр шиитпирлээр төлээде хамаарышпас болгаш нейтралдыг Лаосту тургузарын хандырары эргежок чугула деп медеглээн мен. Оон-биле кады баштыкы айтырыгларны иштики айтырыглардан тодазы-биле ылгарадыры эргежок чугула. Лаостун иштики политиказын Совет Эвилели-даа, Каттышкан Штаттар-даа, өске-даа чурттар айтып шыдавас болгаш айытпас-даа ужурлуг. Бир өвес кандыг-бир чурт Лаоска канчаар чурттаарын болгаш кандыг чазактыг болурун доктаадып туруп бээр болза, ынчаарда ол хамаарышпас болгаш нейтралдыг Лаос өвес, а даштыкыдан эргелеп башкарган Лаос болу бээр. А ону болдурып болбас.

Лаоста хөделип турар политиктиг үш күштер хамаарышпас чоруктун болгаш нейтралитеттин туруштарынга тургу дег ындыг чазакты боттары тургузар ужурлуг. Совет Эвилели ындыг политикага байыр чедирер болгаш ол дугайында шыдаар-ла бүгү-ле үүүлдерин кылыр.

Бо бүгүнү Президент Кеннедиге чугаалаан мен. Мээн чугаалаан үүүлүмүү Президент черле билигбиле көрген деп бодал менээ тургустунып келген. Чаңгыс аай чазакты тургузарының болгаш оон программазының дугайында Лаостун чогуур политиктиг бөлүглежиишкиннери аразында дугуржуушкунну чедип алыр сорулга-биле ол политиктиг бөлүглежиишкиннерге салдарны хамаарышпас чорукту болгаш нейтралитетти хүлээп көөрүнге үндезилээш бистиң ийи чурттарывыс чедирер ужурлуг деп Президент Кеннеди медеглээн. Ынчаар көөр чорукту угаазылалдыг деп санап турар бис.

Лаостун иштики херектеринге кым-даа холгаарлавас ужурлуг деп үүвеге быжыы-биле бүзүрээр бис, үүге дээрге кандыг-бир таланың холгаарлаашкыны иледе аймылдыг уржуктар-биле холбашкан. Лаос айтырыын шиитпирлээрин кичээнгейлиг болгаш оваарымчалыг көөр херек, ынчангаш Лаоста тайбын таарыштырылганын болдунар аргазын нарыыдадып болгу дег ындыг үүнү-даа болдурбас ужурлуг.

Мооң-биле холбаштыр бис болза, америк офицерлерни үймээнчилерниң шериглеринде шериг чөвүлекчилери кылдыр ажыглап турарын чамдык политиктиг бөлүглежиишкиннин талазынга ажыктыг кылдыр иштики херектерге холгаарлаашкын болурдур дээрзинче кичээнгейни көрүндүрүп турар бис. Ынчаар көөр чорук Лаоска нейтралитеттиң политиказын хүлээп көөр чоруккa таарыштыр болгаш оон иштики херектеринге ажык холгаарлаашкын болуп турар. Ындыг холгаарлаашкындан америк тала дүрген-не ойталаан тудум-на улам дээре болур. Бир өвес үймээнчилерге дузалажырының амгы политиказы үргулчүлээр апаар болаа, болуушкуннарның хөгжүлдезиэки өвес уржуктарга чедирип болур.

Американың Каттышкан Штаттарында чамдык кижилер Лаосче далайның чадаг-шериглерин киирериниң болгаш тускай шериг каттыжыышкыннарының дузазы-биле дайынны калбартырының планнарындан ам-даа ойталавайн турары черле болдуруп болбас чүүл болур-дур. Херек кырында ол каттыжыышкыннар болза өске чү-даа өвес, Американың Каттышкан Штаттарының чагырыкчы бөлүктеринге ёзу-чүрүму таарышпас чурттарның улустарынга удур демиселге ажыглаары-биле көрдүнген шивишкинчи болгаш үрегдекчи отрядтар болуп турар. Бо ышкаш аргаларны кым-на ажыглай бээр болдур, олар боттарынга онаажыр бүгү-ле уржуктарны эки бодап көрбээннери ол деп баш бурунгаар чугаалап болур.

Бир өвес Американың Каттышкан Штаттарының чазаа Лаоска тайбынче шынап-ла чүткүп турар болза, Женевада чугаалажыышкыннар дүрген чедиишкинниг болурунга ол дузалаар ужурлуг. Дайынны соксадыр дугайында дугуржулганы үрээн чорук Лаоста бар дээр янзы-бүрү даап бодаан чылдактар-биле ол чугаалажыышкыннарны кым-даа моондактавас ужурлуг. Бир өвес ындыг чоруктар турган-даа болза, национал-патриотчу күштер ол талазы-биле буруу чок. Ол америк талага болгаш оон Лаоста шериг чөвүлекчилеринге өки билдингир.

Лаоска тайбын таарыштырылганы хандырар дээш бодувустун күжениишкиннеривисти уламчылаар бис. Женевада чугаалажыышкыннарга киржип турар бүгү күрүнелерни олче база кыйгырып турар бис.

Бир өвес шынап-ла дайынче өвес, а харын тайбынче чүткүүр дээр болза, янзы-бүрү социал системалар-лыг күрүнелер аразында харылзааларны тайбын догуннаашкынга үндезилээш тургузар херек дээрзин барымдаалап турар бис.

Күрүнелернин тайбын догуннаашкынының дугайында айтырыг талазы-биле бисте аңгы-аңгы билиг Президент Кеннеди-биле беседаларга илереттинген. Президентинин чугааларының утказы барыын талахы күрүнелернин чагырыкчы бөлүктеринге таарышпас ындыг корум-чүрүмнарны боттарының чурттарынга доктаадып тургузарынче улустарның шимчээшкининге удур кандыг-бир плотинаны тудуп үндүрүптери болуп турган.

Бир өвес мындыг турушка турар болза, дугуржулга чарар болгаш өске күрүнелерни контрольдаар хүлээлге хүлээп алыр, бир өвес улустар ол корум-чүрүмнарга удур тура халчыр-даа болза, ында туруп турар корум-чүрүмнарга кандыг-бир өскерлиишкиннер болдурбас херек. Бир өвес кандыг-бир чурттун улузу социал политиктиг тургузугну өскертирин күзей берген болза ону болдурбас апаар ышкажыл.

Ол мырынай шын өвес үзел-бодал болуру билдингир, ынчангаш бис оон-биле канчап-даа эптежип шыдавас бис. Улустарнын хосталгаже чүткүлүн ким-даа доктаадып шыдавас. Улустарны мөлчүүр болгаш дарлаары-биле тургустунган бүгү корум-чүрүмнар быжыг өвес, мөңге туруп шыдавас. Ынчангаш дарлалдын болгаш мөлчүлгениң системазы чежемейнин-даа кажар кылдыр тургустунза улустар хосталганы дөмей-ле чедип алыр болгаш мөлчүүлерни ап октаптарлар. Ниитилелдин хөй-ниити болгаш политиктиг амыдыралынга өскерлиишкин болуру—чайлаш чок болур чорудулгадыр. Күрүне удуртукчуларының дугуржулгазындан ол хамаарышпас. Бир өвес ким-бир кижи ындыг сарыыл чок чорукту болдурупкан, ол айтырыг талазы-биле дугуржуп алырын оралдашкан болза, ол оон-биле бодунуң доктаамал өвес чоруун база делегейде болуп турар болуушкуннарны болгаш өскерлиишкиннерни билбезин көргүскени ол болур ийик.

Депшилгеже, эки амыдыралче улустарның шимчээшкининиң оруунга кандыг-бир моондакты тургузуптары болдунмас. Ол кижи төрелгеннин хөгжүлдезинин бүгү чорудулгазы-биле көргүстүнген. Шаг-шаанда кул эдилекчизи тургузуг турган, оон ээлчээнге феодализм келген, оон соонда ону капиталистиг тургузуг солаан. Бир тургузуг бирээзин солуп турган, чүге дээрге чаа тургузуг ээлээн депшилгелиг болуп турган.

Великобританияның колониалдыг дарлалынга удур демиселге тыптып үнүп келген Американың Каттышкан Штаттарының бодунуң чижээн чугаалап болур. Америк улус шудургу хосталгалыг демиселди чоруткан болгаш хамаарышпас чорукту боочепсектерин холга туткаш, чедип алган. Шаг-шаанда Американың Каттышкан Штаттары—болуушкуннарның ындыг хөгжүлдезин өй-тавында деп санап турган. А ам, бир өвес улустар реаксылыг ёзу-чүрүмнарга удур, бодунуң мөлчүүкчүлерингe удур демиселче көдүрүп үнүп турарга Каттышкан Штаттар эрги ёзучүрүмнарны хевээр арттырар дээш ол чурттарның херектеринге холгаарлаашкын кылырын оралдажып турар ышкажыл.

Хосталгалыг идеялар, марксизм-ленинизмниң идеялары оон ынай нептереп таравазын дээш хереглээр чепсекти тыварын империалистиг күрүнелерниң төлээлекчилери күзеп турарлар. Кажан кандыг-бир капиталистиг азы колониалдыг чурттун улузу туруп турар тургузугта таарзынмаан чоруун илереттишаан, ол тургузугну өскертиринче, улустун эрге-ажыктарынга дүгжүр хире чаа корум-чүрүмнарны доктаадып тургузарынче чүткүй бээрге, империалистиг чурттарның чазактары ол дээрге коммунистиниң димзениишкиннери-дир деп доп-дораан чарлагылап, ол дээрге Москваның холудур дээр ийикпе өске-даа үүүлдерни чугаалап турарлар. Өске чурттарның иштики херектеринге холгаарлаашкын кылырынга чылдак кылдыр олар ындыг бодалдарны ажыглаарындан чалданмас.

Кандыг-бир өске чурттарда реаксылыг күштерге империалистиг күрүнелериниң дузаламчызы бодунда улуг айыылды чажырып турар болгаш улуг нарыыдаашкыннарга чедирип болур. Совет улус болгаш хосталгага ынакшылдыг өске-даа улустар кандыг-даа чурттуң иштики херектеринге холгаарлаашкын кылбас дээш шиитпирлиг туржуп турар. Ол тайбыңны хандырарынга эргежок чугула негелде.

Улус бүрүзү хамаарышпас болгаш хостуг национал догуннаашкынны чедип алыр эргелиг, ынчангаш чаңгыс-даа күрүне өске чурттарның иштики херектеринге холгаарлаашкын кылбас ужурлуг. Капиталистиг чурттарның иштинде ангы демисели чоруп турар. Улустар боттарының мөлчүүкчүлерингe удур, реаксылыг ёзу-чүрүмнарга удур демисежип турар. Ол чорудулгаларны дугуржулганын аргазы-биле таарыштырары болдунмас. Бо айтырыг талазы-биле дугуржуп алырын күзээр дээр кижи болза ол үүгле төөгүлүг болуушкуннарны билбезин, ниитилел хөгжүлдезинин хоойлуларын билбезин көргүзер ийик.

Бистиң бодалывыс-биле алырга кол үүве болза социализм ам делегейде быжыы-биле бадыткаттынган болгаш ол фактыны кым-даа өскертип шыдавас дээрзин барыын талакы күрүнелер болгаш ылангыя Каттышкан Штаттар хүлээп көөру болур ужурлуг. Барыын талакы күрүнелериниң чагырыкчы бөлүктеринде социалистиг тургузугну узуткаарының планнарын дөгеп турганы болгаш дөгеп-даа турары билдингир. Ынчалзажок ындыг оралдажыышкыннар буураашкынга таварышкан болгаш таваржыр-даа апаар.

Делегейде ийи социал система туруп турар фактыны барымдаалап көөр болгаш капиталистиг база социалистиг күрүнелериниң аразында харылзааларны оларның аразынга тайбын кады-ажылдажылга хандырт

НИКИТА СЕРГЕЕВИЧ ШЫН ЧУГААЛААН

* * *

БАДЫТКАЛДЫЫ-БИЛЕ ДЫҢНАЛГАН

МОСКВА, июнь 15. (СЭТА). Бо медээ Москвага эртен дан бажында-ла билдингир апарган. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтүн АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди-биле ужуражыышкынының болгаш беседазының дугайында чугаазын радиога болгаш телевидениеге дамчыдар дугайында солуннарның дыңнадыы Москваның бүгү заводтарынга, фабрикаларынга, албан черлеринге, чурталга бажыңнарынга кончуг дүрген тарай берген. Кежээ найысылалдың хөй миллион чурттакчылары телевизорларның ак-көк экраннарынче чиге көргеш олургулапканнар, радиоприемниктериң болгаш репродукторларның чанынга чыглып келгеннер.

— Өткүт чилиг шынчыы, тодаргай эчис соруктуу, алыс шынныы— бо бодалдар кажан Никита Сергеевичиниң чугаазын дыңнап турумда мээн сеткил-сагыжымдан ыравайн турду—деп, Киров аттыг «Динамо» заводунуң инженер-конструктору В. М. Тимохин чугаалап турар. Хрущевтүн чугаалаан үүлдери миллион-миллион кижилерниң сеткил-сагыжын доюлдуруп турар. Ынчангаш ол чүгле миллион-миллион совет кижилериң мурнундан эвес, а бүгү бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетениң мурнундан чугаалаан. Бистиң, совет улустуң чер кырынга тайбыңның тиилелгези дээш демиселиниң программазы база катап бүгү делегейге бадыткалдыы-биле дыңналганы ол—деп В. М. Тимохин уламчылаан.

Кажан шактың согунчугажы 8-ке чедип турда найысылалдың бирги шак заводунуң чорудулга цеги партияның XXII съездизинге алдар болдурган өөлчени эрттирип турган. Автоматтар бир дески ажылдап турганнар, продукциялар график өзүгаар үнүп турган. Коммунистиг күш-ажылдың ол цегиниң коллективи Н. С. Хрущевтүн чугаазын кичээнгейлиг дыңнап турган. Чапсарда коллектив кежигүннери шупту репродуктор чанынга чыглып келгеш боттарының бодалдарын солчуп, чугаалажып эгелээннер.

Шын-дыр, Никита Сергеевич! Силерниң сөстеринерде бистин Төрөөн чуртувустуң бүгү кижилериниң угаан-бодалы, идегели, чүл диле, ядролуг чепсекти хоруудаары, бистиң планетавыска быжыг болгаш бузулбас тайбың дээш чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш дүжүрери сиңиккен-дир — деп, ажылчын Вера Воронова чугаалаан. Бистер, совет кижилер, тайбыңны күзээр бүгү кижилер-биле бир дөмей герман айтырыын тайбың арга-биле шиитпирлээр дээш Лаоска тайбын дээш туржур бис. Чер кырынга тайбынны быжыглаарының айтырыларынга хамаарыштыр Никита Сергеевичиниң чугаалаан үүлдерин барыын күрүнелериң улуттукчулары шыңгыы боданзыннар—деп, ол чугаазынга уламчылаан.

Культураның болгаш дыштаныының Горький аттыг парыгынга дыштанып чорун турган москвачылар дамчыдылга мурнунуң медээалгазы дыңналып кээрге база репродукторлар чанынга чыглы бергеннер. Олар шупту Н. С. Хрущевтүн чугаазын четтикпейн манап турганнар. Удатпаанда оон таныш үнү дыңналып келген. Делегей байдалында дүшкүүрлүг чорукту кошкадыр дээш Совет чазак шупту чүвени кылыр дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының чугаазы деткимчени изии-биле алган.

— Ол черле кончуг шын-дыр. Бир эвес барыын талада күрүнелериң чазактары тайбыңны быжыглаарының хөрөөнге бистиң чуртувуста кылдынган үүлдериниң оода бир ончук кезээн кылган болза, дайын дугайын улус шагда-ла уткан турар ийик—деп «№ 3 Мостудуг» трезинин дашчызы, коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп ат дээш демисежип турар бригаданың кежигүнү П. Г. Елистратов чугаалаан.

Ленинградчыларның изиг деткиишкиннери

ЛЕНИНГРАД, июнь 15. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтүн АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди-биле Венага болган ужуражыышкынының болгаш беседазының дугайында чугаазын радиога болгаш телевидениеге дамчыдар деп диктор чарлаптарга металл заводунуң кежээки өөлчөөниң ажылчыннары репродукторлар чанынга чыглып келгеннер.

Совет чазактың баштынының чугаазын кичээнгейлии-биле дыңнаннар, а оон сөөлүнде ол заводтуң өң улуг цеги—бус-турбина цегиниң ажылчыннары боттарының бодалдарын солчуп, чугаалажып эгелээннер.

— Венага болган ужуражыышкыннар үеинде чурттарның аразында дугуржуп шыдаттынмайн турар айтырыглар талазы-биле бодалдар илереттинген. ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзаа байдалды амдаа экижитсе чогууру кымга-даа чажыт эвес болгай. Бистер, ажылчыннар, Венага ужуражыышкынны АКШ-ның президентизи-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының боттарының аразында дугуржулганы чедип алырының бирги орааладжыышкыны кылдыр санап, байыр чедирип тур бис. Н. С. Хрущев-биле бир дөмей ол ужуражыышкынны херектиг болгаш ажыктыг деп санап тур бис—деп ажылчын Н. В. Фоменков чугаалаан.

Чидидилге участогунуң мастери И. В. Пахомовтуң чугаалааны болза:

Нейтралдыг Австрияның найысылалынга ийи тала чидиг темаларга айтырыгларны чугаалажырын болгаш тургузарын ойоп эрттирээннер. Амгы үениң өң чугула айтырыгларының талазы-биле боттуг болгаш ажык чугаа болган. Ол чорук ийи чурттарның аразынга тайбың харылзаа байдалдың улам хөгжүүрүнге улуг ужур-дузалыг болуру чугаажок.

— Бистер, совет кижилер, Никита Сергеевич Хрущевтүн Джон Кеннеди-биле чугаалажыышкын үеинде өөлеп турган туружун бүрүн болгаш долузу-биле деткип тур бис. Ол дээрге Совет күрүнениң тургустунуп келгениниң бөөр чорудуп келгени тайбың политиказының уламчызы ышкажыл— деп чидидикчи П. М. Рогалев чугаалаан.

ЧОРГААРЛАНЫР БИС

Бистиң черниң шагы-биле дүнекинин 12 шакта Никита Сергеевич Хрущев радио болгаш телевидение дамчыыштыр Москвадан түве чугаалааның дыка сонуургал дыңнаан бис. АКШ-тың президентизи Джон Кеннеди-биле Венага ужуражыышкынның болгаш беседалажыышкынның дугайында оон чугаазын дыңнап олура-ла, бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазавыс болунуң баштыкы тайбың политиказын кайгамчык быжыг туруштуу-биле боттандырып турарынга чүректиң ханызындан кызыгаар чок өөрүшкүмнү кады олурган эш-өөрүмнүң мурнунга илереткен мен.

Чепсегленишкинни дүжүрер, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруудаар, герман айтырыын тайбың арга-биле шиитпирлээр, Лаоска быжыг тайбыңны тургузар, күрүнелериң тайбың кожа-хелбээ чурттаарын хандырар деп шак ыңдыг эн-не чугула саналдарны Никита Сергеевич бо беседага база катап көдүрүп турган-дыр. Ол шупту-ла үзе шиитпирлээр өйү келген айтырыглар болгай. Ынчаарга империалистер ону янзы-бүрү аргалар-биле моондактап келген. Бистер, совет кижилер, делегейге тайбыңның хөрөө тиилээр дээрзинге бүзүрээр бис.

Делегейниң бүгү бөдүүн сеткилдиг кижилери тайбын, найыралдыг чурттаарын күзеп, демисежип турар. Ол демиселдиң авангардында бистиң Улуг Төрөөн чуртувус болуп турарынга чоргаарланыр бис.

Никита Сергеевичиниң Кеннеди-биле беседалажыышкынынга хөдүрген айтырыгларын бистер—совет аныяктар база-ла изии-биле деткип, тайбың хөрөөниң могаг-шылаг чок демиселчизинин чөптүг ажыл-чорудулгазы дээш өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис.

Л. ООЛАКАЙ.
Кызылдың башкы институту.

Мөңге тайбың—чүткүлүвүс ол

Бо чылдың июньнуң чаазында Венага делегейниң ийи улуг күрүнелериниң баштыңнары — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтүн, АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң аразында ужуражылгалар болган.

Венага ужуражыышкыннарның түңнелдеринге холбаштыр Совет чазактың баштыңы эргим Никита Сергеевич Хрущевтүн Москва радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр делегейге тайбыңны быжыглаар, делегейниң бүгү улустарының харылзааларын таарыштыр тургузарынче угланган чугаазын июньнуң 16-ның дүнезинде улуг сонуургал-биле бүгү совет улус-биле кады делегейниң аксеткилдиг кижилери ышкаш улуг көдүрлүүшкүн, сеткил ханыышкыны-биле дыңнадым.

Эргим Никита Сергеевичиниң чугаазында чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери, герман айтырыын тайбың арга-биле шиитпирлээри, политиктиг тургузуундан хамаарылга чокка ангы-ангы чурттарның тайбын кожа-хелбээ чурттаары, колониализмниң когун үзе үзүткаары дээш өске-даа делегей ужур-дузалыг ол улуг айтырыгларны шиитпирлээринге Совет Эвилелиниң туружу тодаргай илереттингенинге кым үүлдүгүзүмес боор!

Бистерге, совет кижилерге, депшилгелиг кижи төрелгетенге быжыг болгаш мөңге тайбын херек! Совет күрүнениң баштыны эш Н. С. Хрущев АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди-биле Венага болган ужуражыышкыннарның түңнелдери болур бодунуң чугаазынга тайбынны, делегейниң улустарының харылзааларын быжыглаарын онзалап айыткан. Кижи төрелгетениң келир үези—өзүп орар салгакчыларны эртем-сургуулга өөредир, эки чараш аажы-чаңга кижизидип чаңчыктырар хүлээлгени күүседип турар башкыларның хүрээлеринде мен база-ла делегейге тайбынны быжыглаарынче угланган, делегейниң тайбыңының шылгарангай камгалакчызы, Совет чазактың баштыны эш Н. С. Хрущевтүн бо чугаазын улуг сонуургал-биле дыңнадым.

Д. ЗЗИР-ООЛ.
Чөөн-Хемчик районнуң Хөр-Тайга сес чыл школаазы.

Тайбың тиилээр

Бистиң Совет чазаавыстың баштыны эш Н. С. Хрущевтүн АКШ-тың президентизи Д. Кеннеди-биле ужуражыышкынының дугайында чугаазын Кызыл хоорайга келгеш, радиодан база эш-өөрүмнү дамчыштыр дыңнап таныштым. Делегейге дайынны болдурбайн, тайбынның хөрөөн улам-на быжыглаарынче ажылчы чоннарны эш Хрущев кыйгырып турар-дыр.

Чепсегленишкинни дүжүрер дугайында дугуржулганы чедип ап болур дээн эш Хрущевтүн сөстери ажылчын кижилерге, бистерге, дыка-ла өөрүнчүг. Делегейге тайбынның тиилелгези дээш бистиң чазаавыстың чорудуп турар даштыкы политиказын бүгү совет улус-биле бир дөмей бистер бүрүнү-биле үүлдүгүзүнүп база тайбының хөрөөн боттарывыстың күш-ажылывыс-биле камгалап турар бис.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны кижи мен. Часкы хову ажылдарын хайныышкынныг чоруткаш, тараа культураларының планын ажыр күүсеттивис. Ам тараалардың чайгы ажаалгазын хынамчалыг чорудуп, бедик дүжүттү өстүрери дээш демиселивисти улам-на калбартып турар бис. Ол дээрге тайбының хөрөөн быжыглаарынга бистиң салыышкынывыс болур.

М. ЧЕРЗИ,
совхоз ажылчыны.

АДА-ЧУРТТУҢ УЛУГ ДАЙЫНЫНЫҢ 20 ЧЫЛ ОЮНГА

Чаңгыс дүне

Гвардияның генерал-майору И. Я. Чаштың солун чугаазы

Ам бистер Ада-чурттуң Улуг дайынының эгелээнинден бээр 20 чыл болганын демдеглевишаан, ынчаардагы уттундурбас кадыг-лошкун хүннерни сактып келириивиске, бистиң улузувустуң үлүг-хуузунга таварышкан аар-берге шылгалдаларбиле холбашкан маадырлыг болуушкуннар бодалга кире хонуп келир.

Риганың 43-кү латыш дивизиязының адыгжылары Совет Армияның өске-даа кезектери-биле кады улуг болгаш алдарлыг орукту эрткен. Москва болгаш Хоочун Русса чоогунга фашистиг эжелекчилерге удур дайылдажыышкыннарга көргүскен мергежилдиг дайынчы хөделиишкиннери болгаш эрес-дидим чоруу дээш, ол дивизияга гвардейжи атты тывыскан турган.

Хан төгүүшкүннүг хөй-хөй тулчуушкуннарга киржип, өлүм-чидимни бодунуң караа-биле көрүп чораан фронтучу кижи бүрүзүнде бүгү амыдыралының иштинде сагышка артып каар ыңдыг таварылгалар бар. Шаг-үе эртерге-даа олар уттундурбас, өөрүп читпес. Мээн фронтучу амыдыралымда уттундурбас шак ыңдыг болуушкун болза 1944 чылдың январының 13-түн 14-че дүнезинде болган түве.

Новосокольники-Дно деп демир орук участогунда Насва станциянын чанында хар шыпкан ховулар, хадылыг арыгның карарын чыдар ойбуну ам мээн караамның мурнунга көстүп келгилээр. Латвиянын кызыгаарларынче чоокку орук ону таварып эрткен турган түве. Лениннин хоорайын бүзээлээшкинден хостаарын эгелээн, Ленинград фронтузунуң шериглеринге идигни бербишаан, бистиң дивизиявыс камгалалдың ол белдирин буза шавар ужурлуг турган. Аңаа немец армияның күүлүг камгалалы турган, ону олар сес айларның дургузунда белеткеп келгеннер, Дайзынның туружу теннелчек сувурундак демирлер-биле үш каът кылдыр куржап каан, деннүң эдээн дургаар чоруткан турган. Бистиң мурнувуста ажык-делгем ыйгыл чаптылган, оон метр бүрүзүн миналап каан болгаш бүгү системаларның боолары-биле үттуттаарлай боолап турган. Пулеметтарының аастары көжайгылай бергилээн турар, бетондан кылган, быжыглаа онгулар бисче, өөү четпес түве дег кылдыр көрүп алган турганнар. Мурнунда ол черге туруп турган Федоруново деп суур шуут чок болган: немецтер бажыңнарны довурак-биле дуй хөөп, оларны блиндажтар болгаш дзоттар кылып алганнар.

43-кү дивизияның командылал чери кончуг дидим шиитпирни хүлээп алган: бүгү-ле камгалал системазын чаңгыс дүн дургузунда чаза шаап эртер дээн мындыг. Хенертен халдаан согуушкун-биле фашистерни ол быжыглаттынган районундан үндүр сывырар болгаш шаап халдап турар шериглерге орукту бөөр ужурлуг турган.

Артиллерияның күүлүг адыышкынынга деткиттирген латыш адыгжыларының ийи батальону сооксумаар карангы дүне, сувурундак демирден кылган дуглаашкыннарның кызыы чирии-биле таза болган кирипкен. Согуушкун хенертен кылдынган турган, ынчалза-даа фашистер удаваанда онгарлып келгеннер. Оларның пулеметтары болгаш минометтары тарыгайны берген. Ийиги батальонуң участогунга атаха дораан-на сокчай бөөр хире апарган. Дайынчылар теннелчек сувурундактарның сөөлгү одуруунга четкеш-ле калбаш чыдыпканнар. Гаптыг-ла ынчан, ротанын парторгу Михаил Серов тура-халып келген. Ол бодунуң соондан дайынчыларны эдертипшаан, бурунгаар маңнапкан. Пулеметтуң кавындылаан октарынга балыгладыпкаш, ол сувурундак демирге баартактанышкан болгаш «Мени таварты!» деп алгырып четтиккен.

Солдаттар ол черге онгуланып алгаш, фашистерни үзүткап чок кылбышаан, дайзынның оңгуларынче октап чорупканнар. Парторг Серовтуң маадырлыг чоруу бистиң дайынчыларывыстың өөрүн кедерелдипкен, ынчангаш олар дайзынны ойтур шапканнар.

Ол-ла үеде кожазы участокка гвардия подполковниги Яник Рейнбергтиң хаактыг отряды дайзынның камгалалының ханызынче чаза булган бар чораан. Элденчек эриктерлиг улуг эвес хемчигештиң дожунуң кыры-биле, ак халаттар кеткен хаакчылар Маноково деп суурже—быжыглаттынган районнуң кол пунктузунче халдып киргеннер.

Суурнуң кудумчуларынга кадыдошкун тулчуушкун эгелээн. Немецтер хаактыг дайынчыларның ыйыышкынынга шыдашпайн, аткаарлай бергеннер. Бистиң батальонувус ол турушка быжыглаттынып эгелээн.

Ынчалза-даа немец кезектер суурну дедир эгидип алыр дээш, удаваанда карак-кулак чок халдап эгелээннер. Олар он сес катап улуг атакаларны кылганнар. Калчаарап турган дайынны дайынчылар автоматтарның адыышкыны-биле болгаш гранаталар-биле ойтур шаап турганнар. Бир сегиржин алыышкынга ок дээпкен отряд командири Яник Рейнберг өлген.

Маноково деп суурда бистиң шериглериивиске дузалаары-биле кел чыткан кезектер, демир орук чалынга онгуланып алгаш чыткан гитлержилериниң калчаалыг удурланыышкынынга таварышкаш, аңаа саадай берген. Немецтерге дуза чедиреривиле Локня станциядан танк батальону дуву-далаш-биле кел чыткан.

Танкылар Маноково деп суурга келгеш бажыңнар адаанын онгарларынга чаштынып чыткан бистиң дайынчыларывыстың гранаталарынга таварышкан. Артиллерия штавының рациязы: «Бисче адынар!» дээн оларның медээзин хүлээп алган. Эрес-дидим дайынчылар боттарының амы-тынын артынга салгаш, танкыларның шавар халдаашкынын доктаадыр деп шиитпирлеп алганнар. Олар боттарының дайынчы хүлээлгезин күүсеткеннер. Ол суурга кол совет кезектер чеде бээргe, Рейнбергтиң отрядының артын калган бежен хире дайынчылары аңаа турганнар. Хаакчылар амытының харам чок тулчуп турганнар. Оларның дыка хөй балыглаткан болган, ынчалза-даа чугула орук белдирин олар салбааннар.

Карангы дүне чүгле ракеталар оттары ында-хаая чырыткыланыр каап турган. Ол оттар өлүгзүг-кыйгагар чырыы-биле тулчуушкун шөлүн хаяаландырбышаан, агаарга ооҗум эстип каап турган. Сержант Иван Ионов арыг кыдыынга чедир маңнап келгеш, бодунуң мурнунда танкыга удур үгер-боо турганын көрүп каан. Ол гранатазын ушта соккаш, ону дайзынче шыватпкан. Ынчан карык чивеш дээр аразында боо даажы чык дээн болгаш куяк оттуг адар частыр ок маадырның мага-болун үзе шаапкан. Ынчалза-даа немец үгер-боодан үүү-даа артпаан: Ионовтуң октаан гранатазы чазыг чок барып дүшкеш, ону чаза тепкен.

Солагай талазындан немец чадаг шериглер алыскан туруштарын эгидип алырын калчаалыг орааладжып, дистинчин алгаш атакалап кел чыткан. Сержант Роланд Расиньш бодунуң «Максиминиң» дээштиг адыышкыны-биле оларны уткаан. Эптиг турушту шилий тыртып алгаш, Расиньш шаап халдап кел чытканнарның хажыызындан эгелеп хараалдап, кыргый ада берген. Немецтер чүү-даа канчап турган пулеметчикти үзүткап чок кылыр деп шиитпирлеп алганнар. Немецтер пулеметчикти ооп эгелээннер, ынчалза-даа дистинишкен фашистер ковайып туруп келген санында-ла оларны пулемет черже чыттыр тарбыдап каап турган. Комсомолчу Расиньш төнер чеде берген октарын хумагалап чыткан. Ол дайзынны чаңгыстап шыгаагаш, калбарты адып чыткан. Пулемет этпестей берген, ынчалза-даа пулеметчик ам-даа дүжүп бербээн. Ол дайзынга бүзээледип алгаш, оларны гранаталары-биле ойтур шаап турган. оон гранаталары төне бээрге ол бижээ-биле шанчып киришкен. Латыш улустуң эрес-дидим оглу, 20 харлыг Роланд Расиньш шак ынчаар тулчуп турган өлген.

Латыш адыгжылар шиитпирлиг удур атакаже шилчээш, дайзынның ырмазын сып, ону дезип ыңай болурунче албадапканнар. Маадырның пулемедунуң дем чаа этпейн барганы черге бистиң шериглериивис чеде бээрге, ында он-он немец солдаттар болгаш офицерлер өлүрткен чыткан. Эрес-дидим дайынчының амы-тыны дээш дайзын улуг когаралдыг болган.

Дайзынны 80 километр черде Великая деп хемче ойладыкан. Ол болза Латвияның кызыгаарларының мырыңай чаны турган.

Бистер чүгле чаңгыс дүнүн тулчуушкунунуң болуушкуннарының дугайын чугааладыыс. Латыш адыгжыларының Москва чанындан болгаш Хоочун Руссадан Балтиканың эриктеринге чедир эрткен дайынчы оруунга шак ыңдыг хүннер болгаш дүннер хөй турган. Бодунуң алдарлыг оолларының аттарын Совет Төрөөн чурт кажан-даа утпас. Оларның дыка хөй тиилелгениң чырыткылыг хүннеринге чедир чурттавайн барганнар. А дайынны эрттиргеш арткан кижилер дайынчы шылгаралдарын күш-ажыл фронтузунда көөдедип турарлар. «Өннуктер-чаңгыс чер чурттуглар кайда силер?» деп, Рига студиязынын чоокта чаа экрайче үндүрген киночуруу оларның — мурнунда гвардейжи чораанларның дугайын чугаалаан турар. Мурнунда адыгжы чораан кижилериниң күш-ажылчы хүннериниң дугайын, чеди чылдың фронтуларында оларның кайгамчыктыг ажыл-хереклериниң дугайын кинода тоожуп турар.

Хөрөөнде гвардейжи демдектиг кижилер-биле өң улуг заводтарның болгаш фабрикаларның цехтеринге, колхозтарга болгаш совхозтарга, Латвияның Эртемнер академиязының лабораториялларына, балык тудар судноларга болгаш океан пароходтарына ужуражып болур. Дайынчы чылларның алдарлыг чаңчылдарын олар боттарының күш-ажылы-биле уламчылап турарлар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үеи. Сталинградта завод районунга пулеметчулар дайзыннарже боолап чыдырлар. (1942 чылдың октябрь).

1941 чыл. Дайзынның өрттедип хуюктаан черинде.
СЭТА-ның фотохрониказы.

УЛУГ СОНУУРГАЛ

СОФИЯ, июньнуң 16. (СЭТА). Софияның радиозун дамчыштыр дүүн дамчыткан Н. С. Хрущевтүн чугаазын муң-муң болгар хамаатылар канчаар-даа аажок улуг сонуургал-биле дыңнааннар. Болгарияның телеграф агентилелиниң дамчытканын өзугаар алырга, амгы үениң өң чугула айтырыы — чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыы чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дугайында совет саналдар хүлээп алдынганнар болза, база барыын чепсегленишкинни дүжүрериниңе чөпшөөрежир болза, ынчан Совет Эвилели контрольдуң кайы-даа системазын хүлээп алырына белен деп Совет чазактың баштыңының ол сөстери үүлдүгүзүнүүшкүн-биле хүлээп алдынган.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыры ол боду-ла ракета-ядролуг дайынның кыжаныын баш бурунгаар болдурбайн барып болбас дугайында Н. С. Хрущевтүн медеглели сонуургалды болдурган. Шенелделерни соксадырының база чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрериниң айтырыглары — ол ийи айтырыгларны шиитпирлээр херек.

Болгар хөй-ниитини ханызы-биле хөлзедип турар герман айтырыының талазы-биле Совет Эвилелиниң туружу Болгарияда изиг деткиишкинни алган. Чүгле Германия-биле тайбың керээге ат салгаш, барыын күрүнелер тайбыңны быжыглаар күзелин ынчан херек кырында бүзүредип болурлар. Германия-биле тайбың керээниң дугайында база Барыын Берлинге хостуг хоорайның эргезин тыпсыр дугайында Совет Эвилелиниң саналдарында барыын күрүнелериң эрге-ажыктарынга кандыгдаа айыыл чок. Ол саналдарның сорулгалары болза чүгле тайбыңны болгаш күрүнелериң аразында тайбын харылзааларны быжыглаарында болур.

Н. С. Хрущевтүн чугаазын тайбынны болгаш улустар аразының эки харылзааларын быжыглаарынче Совет Эвилелиниң чайгылыш чок чүткүлдүүнүн чаа бадыткалы кылдыр болгар улус хүлээп алган деп агентилел шыйып турар.

БАРЫЫН БЕРЛИН, июньнуң 16. (СЭТА). Барыын Берлиниң телевидениези болгаш радиозу АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди-биле Венага бодунуң ужуражыышкыннарының дугайын Москва радиозун болгаш телевидениезин дамчыштыр Н. С. Хрущевтүн чугаалаан дугайын сөөлгү медээлерге дыңнаткан. Маргылдаалыг айтырыгларны тайбың арга-биле шиитпирлээринче Совет Эвилелиниң чүткүлүнүң дугайын Совет чазактың баштыны чугаалап турган үезин көргүскен чамдык кезектерни Барыын Берлин телевидение көрүкчүлериниге дамчыткан.

ПАРИЖ, июньнуң 16. (СЭТА). Совет чазактың баштыны Н. С. Хрущевтүн радио болгаш телевидение дамчыштыр чугаазы Францияда канчаар-даа аажок улуг сонуургалды болдурган. Аңаа бүгүдениң четтикпейн манап турганы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының чугаазының дугайын ол чугаа болур мурнунда-ла хөй-хөй солуннар кескү черлеринге парлагылаанар.

Совет чазактың баштыңының чугаазы Франс Пресс агентилелиниң дамчыдылгаларынга кол черни ийи ажыг шактың иштинде өөлеп келген. Ол чугаага радионуң болгаш телевидениениң дыңнадыларында өөлөн кичээнгейин салган турган. Чер-черниң радиостанциялары бодунуң информастыг бюллетеньнеринге Совет чазактың баштыңының чугаазының дугайын дыңнакчыларынга допчузу-биле тайылбырлавышаан дыңнатканнар.

Дүүн парижчилер телевидениени дамчыштыр Н. С. Хрущевту каш минуталарның иштинде көрүп, дыңнаар аргалыг болганнар.

КОПЕНГАГЕН, июньнуң 16. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди-биле Венага ужуражыышкыннарның дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтүн радиону болгаш телевидениени дамчыштыр чугаазы Данияның хөй-ниитизинин кичээнгейин хаара туткан.

Н. С. Хрущевтүн чугаазының кол-кол кезектерин Данияның телевидениезинге дамчыдар деп маңаа чарлаттынган турган.

Ритсаус-бюро деп Данияның телеграф агентилели Н. С. Хрущевтүн чугаазының үеинде-ле оон чугаазының бирги кезээнин допчу тайылбырлалын дамчыдыпкан. Герман айтырыын тайбың байдал-биле шиитпирлээр дугайында айтырыг талазы-биле ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихтиң медеглелин Ритсаус-бюро солуннарже хары угла чорудупкан.

Н. С. Хрущевтүн Дж. Кеннеди-биле чугаалашкан айтырыгларының хөй нуруузу ийи герман күрүнелериниң эң чоок кожазы болур ол ышкаш Данияга шуут хамаарылгалыг деп ук черниң журналистер бөлүктери айтып турар.

А. М. Горькийниң тураскаалы

МОСКВА. (СЭТА). Делегей чогаалының институдунда А. М. Горькийниң мөчээнинден бээр 25 чыл болганын холбаштыр эртем сессиязы ажыттынган.

Ында чыылган эртем ажылдакчылары, чогаал талазы-биле тускай эртемниглер, дээди өөредилге черлериниң башкылары пролетаржы улуг чогаалчының чогаал салгаан өөренир талазы-биле сөөлгү чылларда чоруттунган ажылдарны түүжээр. Делегей чогаалының институту «А. М. Горькийниң амыдыралының болгаш чогаал ажылының бижилгези» деп дөрт томуг номнарны парлаарын дооскан. «Горькийжи номчулгаларның» чаа номун белеткээн, «Горькийниң чечен мергежили» деп үүлдер чыындызын парлаан, «Горькийниң публицистиказы» деп номну белеткээн.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүү И. И. Анисимов сессияны ажыткаш, А. М. Горькийниң чогаал ажылының делегейге ужур-дузалыын чугаалаан. Чогаал талазы-биле эртемденнер Е. Б. Тагер, Б. В. Михайловский болгаш Р. М. Самарин оларның кылыр илеткелдери ол темага холбашкан болур. Сессияның ажылының баштайгы хүнүнде оон киржикчилери филология эртемниериниң доктору Б. А. Бяликтиң «Горький болгаш гуманизмниң айтырыглары» деп илеткелин сонуургал-биле дыңнааннар.

Сессияның ажылы үргүлчүлеп турар.

Библиотекарь тыва кыс

Каш каът улуг бажыңның чанынга келгеш, улуг эвес чемоданын бир талакы холундан өскезинче солуй тыртып алгаш, Херелмаа биче кады доктаап чоруй ол бажыңнын иштинче базып кире берген.

Ол үеде демги бажыңның дериминиң иштинге ойнап турган он хар ашкалак ийи оолдар Херелмааның соонче көрүнгеннер.

— Ол кижини таныыр сен бе? — деп, оолдарның бирээзи эжинден айтырды.

— Бо бажыңда чаа көжүп келген ышкажымгай. Танывас мен ийин—деп, оозу харыылап кагды.

— Ону танывас кижи бо бажыңда чок. Ол бистиң библиотекарывыс-тыр. Магалыг солун номнарны ап чоруур угбай боор — деп, баштайгы оол чаа келген эжинге тайылбырлап чугаалады.

— Ол кижиниң ажылдап турар библиотеказы кайдал?

— Библиотеказы чок-ла болгай. Ол угбай дыка солун номнарны бо-ла эккээр, оозун бистиң бажың эргелелиниң кызыл булунунга номчукчуларга үлеп бериптер. Бистер ышкаш бичии номчукчуларга номнарны база-ла утпас кижи чүве — деп, эжиниң айтырыынга библиотекарының доктаамал номчукчузу болу берген ол оол харыылады.

Херелмаа Минчеймаа Ленинградтың библиотека институтунуң бирги курузунуң студентизи. Ол кысты Ленинградтың Күйбышев районунуң № 5 бажың эргелелиниң комитеди болгаш ол эргелелдиң эргезинде турар каш-каш бажыңнарда чүрттап турар хөй-хөй номчукчулар эки билирлер. Улугларны ол хүндүлээр, бичиилерни эргеледир, эптиг-эвилең, чаагай сеткилдиг, ниитиниң эрге-ажыктарын бодунуң хуузунда эргеажыктарындан кажан-даа өрү көөр, ниитилелге, кижилерге ажыктыг кандыг-бир үвени кылырынче улуг күзел-соруктуг бо бөдүүн тыва кыс Ленинградтың эки-тураның хөй-ниитичи эң идепкейлиг библиотекарларының бирээзи. Номчукчуларның бажыңнарынга номнар чедирип, номну чоннуң калбак массазынга нептередир эки-тураның чаагай эгелээшкинин Херелмаа Минчеймаа бир дугаар-ла эгелээн. Студентиниң ол чаагай ажыл-херээниң дугайын удаткан чок оон өөренип турары институттуң дирекциязы, хөй-ниити организациялары билгеш, эгелээшкинни бедик үнелээн.

Институттуң бүгү студентилериниң, ажылдакчыларының бир хуралынга директор мынча деп чугаалаан:

— Бирги курстуң студентизи Херелмаа Минчеймаа кончуг чугула эгелээшкинни кылган. Эки өөренип, төлептиг сагылга-чурумнуг болбушаан, ол кыс идепкейлиг хөй-ниитичи библиотекарь болу берген. Оон чаагай эгелээшкининге сорук кирип, бистиң институттуң өске-даа студентилери тыва кыстың үлегерин эдерип, хөй-ниитичи ажылга амдыгааштан өөренип эгелээр ужурлуг.

Номнар тарадып турары бажыңнарында номчукчуларга чаа номнар шилип алыр дээш, студент Херелмаа бир-ле катап Салтыков-Щедрин аттыг төп библиотекага чеде берген.

— Минчеймаа чедип келген! Экии, эки, дуңмам! — деп, ол библиотеканың килдис эргелекчизи Аврамишвили ону эптиг-эвилең уткуп алган.

— Экии, Андрей Захарович! Чаа номнардан чүү барыл?—деп, Херелмаа, эргелекчиден дуза дилээн.

Библиотекарының ындыг дилээн хандырар мурнунда килдис эргелекчизи уругга мынча дээн:

— Бистиң библиотекавыска ажылдап көрзүңзе кандыгыл? Биске национал дылды билир ажылдакчы аажок хереглеттинип турар-дыр, дуңмам.

Оон эгелээш-ле Херелмаа дээрге Салтыков-Щедрин аттыг библиотеканың «ССРЭ-ниң улустарының литературазы» килдизиниң ажылдакчызы болу берген. Бодунуң күзел-соруун чедип алырынга чүткүлдүг Херелмаа институттуң кежээки салбырынга бот-өөредилге-биле кирип алган.

Херелмаа № 5 бажың эргелелиниң кызыл булунунга кээп турар хөй номчукчулар-биле быжыг найыралдажып, оларның бүдүрүлге ажылын болгаш хуу амыдыралын эки билир. Ылаңгыя пенсионер Хрусталевтарның өг-бүлези-биле Херелмаа кончуг өннүк. Ленинградтың металлургия заводунуң хоочун ажылчыннары Василий Михайлович Хрусталев болгаш оон кадайы ийилээ — пенсионерлер. Ол найыралдыг болгаш хөглүг өг-бүлениң эзлери болгаш оолдары номга кончуг ынактар. Херелмааның номнар тарадып турары кызыл булунга чаа номнар сонуургап үргүлчү олар бо-ла келген турарлар.

Бир-ле катап Херелмаа гриштей бергеш, эмнелгеге чыдып алырга, Хрусталевтар анда үргүлчү аъш-чем аппарып берип, а эмнелгеден үнүп келирге — ол кысты өг-бүлезинге чалап эккеп, амданныг аъш-чем-биле хүндүлээннер.

«ССРЭ-ниң улустарының литературазы» килдиске ажылдап кирген соонда ол килдистиң делгиирлеринде янзы-бүрү дылдарда номнар, солуннар, сеткүүлдер мурнунда турганындан-даа артык, бир аай корум-чурумнуг болу берген. Кайы-бир национал дылдың кырында солуннуу азы сеткүүлдү номчукчу алыр дизе, маңза ам ийи-үш минута негеттинер. Ол болза бо ажылды харыылап турар Минчеймааның ном делгиирин шын таарыштыр тургусканындан хамааржыр.

Идепкейлиг хөй-ниитичи библиотекарь Херелмаа Минчеймааны СЭКП-ниң Ленинград хооркому оон адын бижээн хол шагы-биле, а ВЛКСМ-ниң Ленинград хооркому—хүндүлел бижик-биле шаннаан. Бо хүннерде Херелмаа бирги курстуң экзаменнерин чедиишкинниг дужаап турар.

А. ТАРЧОКОВ.
Ленинград.

Бичии малчын. Фотоэтюд **А. Содунамныы.**

Эки түңнелдер

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң 50 ажыг херээжен колхозчулары июньнуң эгезинден бээр 7000 ажыг хойну, 1748 өшкүнү кыргааннар. Хойжулар Суманчик, Баян-оол, Балчыр-оол болгаш өскелерниң-даа кадарып турар хойларының хой бүрүзүнден-не ортумаа-биле 1,8—2 кг дүктү кыргып алган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Ол-ла районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем бригадазында кыргынчылар бо үеге чедир 4000 ажыг хойну кыргаан. 2 кадарчылар К. Сендажы, К. Доржу болгаш өскелерниң-даа хойларының хой бүрүзүнден-не ортумаа-биле 1,7—1,8 кг дүктү кыргаан. Кыргынчылар Д. Ховалыг, Д. Кырлыг-Кара, К. Бавуу, В. Шойлар олар хүн бүрүнүң нормазын 150—180 хуу күүседип турганнар.

А. ШАКТАР-ООЛ.

ЧӨПТҮГ САНАЛ

Областың хөгжүм-шии театрының артистери бистиң Алдан-Маадырга дөрт чыл улаштыр келгеш, «Хайран-бот», «Кажар Будамшу», «Ах, чаражын» болгаш «Төңгүр-оол» деп шиилерни көргүзүп бергени кончуг өөрүнчүг. Ынчалза-даа бо үениң иштинде театрның артистери чаңгыс-даа катап концерт көргүспээни хомуданчыг. Шии доозулган соонда хөй-хөй көрүкчүлер кандыг-бир ырдан азы танцыдан күүседип бээрин артистерден дилеп туруп бээрлер. Ол таварылга эвес. Чүгле шиини эвес, а концертти көрүксээн улустуң күзел-сонуургалы улуг.

Ынчангаш моон соңгаар артистерниң районнарже эзлчеглиг үнүүшкүннериниң үезинде шии биле концертти катай көргүзери чугула болуп турар. Үе-үениң байдалының аайы-биле чаа-чаа ырларны, танцыларны, хөглүг солун көргүзүглерни чон аажок сонуургаарлар.

Б. ОНДАР.

БАШТАЙГЫ ХҮННЕРДЕ

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозта өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазы ийи звенодан тургустунган, ында 7—8 класстарның 44 өөреникчилерин ажылдаар кылдыр быжыглаан. Колхоз баштаар чери-биле дугуржуп сүмелешкенин ёзугаар, ол бригадага колхозтуң Арыг-Бажында 13 гектар кукурузазын, 3,20 гектар чигир свёклазын, 10 гектар картофельди быжыглаан болгаш Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының 20 гектар сиген шөлүн кезип белеткээри-биле хүлээдип берген.

Бригада 1,5 километр буга оруун аштап, казып доскаш, олче сугну чайып бадыргаш, сиген кезер шөлду бир удаа чедиштир суттарган. Оон соонда сугнуң үүн кукуруза болгаш свёкла тараан шөлче аксын бадырыпкан. Баштайгы удаада суг-биле ынчаар эки хандыртынган черлерде тараан ногаалларның болгаш сигенниң үнүжү эки үнүп чыдар.

Ам бүдүрүлге бригадазының кежигүннери кукурузаның, свёкланың одуруглар аразының ашталгазын кылыр, довураан үлдүредир болгаш немелде чемгерилге кылдыр суттарылганы чорудар ажылдарже эгелеп кириптерлер. Кукурузаның га бүрүзүнден 300 центнерден эвээш эвес мочактарлыг ногаан массаны ажаап алырын бригада хүлээнген.

Звеноларда ажылдың хүн чурумун план ёзугаар шын тургускан. Олар хүн бүрү 4—4,5 шак ажылдааш хостуг шактарны культурлуг дыштанылга-биле эрттирип турарлар. Мында спорт болгаш музыка херекселдери, библиотекажыгашты дерип тургускан.

Өөреникчилерниң бо бригадазы бо чылын бир-ле дугаарында тургустунганы ол. Ынчалза-даа ажылды хүлээп алган хүнүнден эгелээш бригаданың кежигүннери колхозтуң хову бригадазында ажылдап турар акы-угбаларының дузазы-биле ажылдың арга-мергежилдеринге өөренип, бригаданың хуваттынган ажыл үлүүн төлептиг күүседип турарлар.

К. СҮТТҮГ-ООЛ.

КОММУНИСТ

Коммунистиг улуг намның
Кежигүнү—бедик адым,
Хойлап чоруур кызыл бижиим —
Кезээде-ле ыдык сүлдем.

Ажыл-ишчи шылгарал дээш
Аная-ла бир шаннал эвес,
Арын-нүүрүм, демиселим,
Амы-тыным ында тудуш.

Бүдүжүндей арыг, шынчы,
Бүгү-тала шылгаттынган
Сая-сая коммунистер —
Чайгылыш чок өөрүм чүве.

Хуурмак арга, меге кылыр,
Хууда алдар, ямбы сураар
Бадылергей оңгуланган
Барасканнар — дайзыным ол.

Чонга ээлдек, сырый чурттаар,
Чораан черге шыны сөглээр,
Мурнакчы боор, бурунгаар көөр—
Буянныг, кол сорулгам бо.

Коммунистиг даартагыны
Судурлардан шээжилевейн,
Холум-биле тутчуп, айтыр —
Чуртталгага үлүүм ындыг.

Салчак МОЛДУРГА.

Күрүнеге-даа, ботка-даа ажыктыг

Салыкчы (шыгжадыкчы) бүрүзү бодунуң акшазын күрүнеңиң күш-ажылчы ажаалга кассаларынга шыгжадып кадагалатпышаан, оон-биле кандыг-бир үвени садып алырын болгаш азы курорттарга ийикпе дыштанылга бажыңнарынга барып дыштанырын күзеп турарлар. 1960 чылда Каа-Хем районга бир салыкчы бодунуң күш-ажылчы рублин камнап чыып, ажаалга кассазынга шыгжадып келген болгаш оон-биле «Волга» деп чиик машинаны садып алган. Ол кымыл дизе, «Октябрь 14 чылы» колхозтуң зоотехниги Г. Мочалова-дыр.

— Бодумнуң күш-ажылчы рублимни камнап, ажаалга кассазынга шыгжадып, чыып турган чиик машина садып алыр дээш шагда-ла бодап чораан бодалым ам боттанды. Акшаны кайы-хамаан чок төтчелеп чарыгдавайн, камнап чыып, ажаалга кассазынга шыгжадып турарга, күрүнеге-даа, бодунга-даа ажыктыгдыр—деп, ол чугаалап турар. Шынап-ла ол ындыг болур ужурлуг.

Каа-Хемниң ажаалга кассазының ажылдакчылары—акшаны камнап чыып, ажаалга кассазынга шыгжадып турган, чиик машина садып алган салыкчыга байыр чедирген болгаш ажылынга, амыдырал-чуртталгазынга оон чедиишкинниг болурун күзээннер. Ындыг чижектер өвөөш эвес. Бистиң ажаалга кассавыстың чамдык салыкчылары акшазын камнап, шыгжадып турган, боттарынга янзы-бүрү маркаларлыг мотоциклдерни садып ап, чаа чуртталга бажыңнарын тудуп ап турар.

Бистиң ийи салыкчывыс акшазын камнап, ажаалга кассазынга шыгжадып турганының ачызында, оон-биле путёвкаларны садып алган акы-дуңма Кыдат Улус Республикага өскурсиялап, аян-чорук кылып чорааннар. Кыдат Улус Республиканың хөй-ниитизи, чону оларны акы-дуңма ёзу-биле, найыралдыг, эптиг-эвилең хүлээп алганын, Кыдатта чаагайжыды туттунган чаа хоорайларның болгаш суурларның, ол чурттуң кайгамчык чурумалдыг бойдус байдалының, төөгүнүң тураскаалдарының дугайында олар чугаалап турар. Социализмни тургузуп турар акы-дуңма улусчу Кыдатка аян-чорук кылып чораанынга оон сеткили кончуг өөрүн.

Эрткен чылын Евгения Островская күрүнеңиң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чэошкининиң облигацияларын ажаалга кассазынга аппаргаш нүүртээрге, оон ол облигациялары 10 муң рубльдиң ойнаашкынынга таварышкан. Ол удатаанда 3 хуулуг чэошкининиң облигацияларын болгаш элээн хөй лотерея билеттерин база катап садып алган. Облигация ойнаашкынындан тыпкан акшазын ажаалга кассазынга ол шыгжадып кадагалаткан. Оон соонда барык-ла ийи ай эрте бергенде, Островская демги садып алган күрүнеңиң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чэошкининиң облигацияларын нүүртээш, 5 муң рубльди база ойнап алган. Ынчангаш облигацияларны ол база катап садып алган.

Лотерея билеттерин садып ап турар кижилерниң саны көвүдээн. Ынчангаш олар эки үвелерни ойнап ап-даа турлар. Чижээ, А. Лошкарева «Саратов-2» деп маркалыг соодукчуну ойнап алган болгаш лотерея билеттерин база катап садып алган. Акша-бараан лотереязының билеттерин идепкейлиг садып ап турар эштер болганчок-ла бир-ле үвени ойнап ап турар. Чижээ, Н. Бикреев, Ф. Кочева радиоприёмниктерни, Акулов универсальдыг кухня машиназын лотерея билеттериниң ойнаашкынының үезинде ойнап алган. 1961 чылда лотерея билеттериниң баштайгы үндүрүлгези районга чедиишкинниг тараттынган. Ойнаашкын бүрүзүнүң тиражтарын олар манап турар. Акша-бараан лотереязының (улуглуг ойнаашкынының) билеттерин чедиишкинниг тарадырга, күрүнегеда, чонга-даа ажыктыг.

И. КУЛЕМЕЕВ,
Каа-Хем районнуң төп ажаалга кассазының эргелекчизи.

СОВЕТ БОКСЁРЛАРНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Европага бирги чер дээш чеди хонуктуң иштинде үргүлчүлээн бокс маргылдаазы доозулган.

Совет Эвилелиниң 5 боксёрлары: С. Сивко (чиик дензи), А. Туминьш (бирги чартык ортумак дензи), Р. Тамулис (ийиги чартык ортумак дензи), Б. Лагутин (бирги ортумак дензи) болгаш аар дензинин боксёру А. Абрамов олар Европаның чемпиону атты албышаан, алдын медальдар-биле шаннатканнар. В. Стольников (эң чиик дензи), А. Засухин (чартык чиик дензи) болгаш ийиги ортумак дензинин боксёру Е. Феофанов мөнгүн медальдарны алганнар. Команда талазы-биле бирги черни база-ла совет спортчулар алганнар.

Областа АГААР-ВОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн областа булуттагылап каап турар, чамдык черлерге чаашкыннарлыг хүн болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавында, соңгу-барын чүк угланышкынныг. Агаарның температуразы: областа—10—15, а Кызылга—12—14 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Тыва дылда чаа номнар

Областың ном үндүрер чери эрткен беш айларның дургузунда 33 санныг номнарны болгаш плакаттарны парлап үндүрген ийикпе, азы чыл планын аттар талазы-биле 49 хуу, тираж-биле 63 хуу кылдыр күүсеткен. Өөредилге номнарындан ийиги болгаш үшкү класстарның арифметика, дөрткү класстың «Тыва дыл», бешки класстың «Төрээн чогаал» болгаш алдыгы класстың геометрия номнарын база 9 санныг өөредилге болгаш методиктиг өөредилге номнарын үндүрериңге белеткээн.

Марксизм-ленинизмниң классиктеринден В. И. Ленинниң «Коммунизмге «чөөнээриниң» уруглар аарыы» деп номун үндүрери-биле белеткеп турар болгаш литератураның өскедаа янзы-бүрү номнарын парлап үндүргүлээн.

Планда көрдүнген чечен чогаал номнарындан А. Авдеенконуң «Даглыг черниң чазы», Николай Тихоновтуң «Баштайгы ужар хеме», Г. Скребицкийниң «Аң-меннің амыдыралы элдеп» деп чогаалдары, Алдын-оол Даржааның «Хүлүмзүргү» деп шүлүктериниң чыындызы үнген. Амгы үеде С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң сактыышкыннары», Игорь Неверлиниң «Сал ховуларындан келген оол», «Улуг-Хем» деп альманах, Василий Эренчиниң шүлүктериниң чыындызы, бөлүк авторларның бижээни «Самбукайның чугаазы» деп ном, В. Инберниң «Бичиимде кандыг чорааным», Сергей Михалковтуң «Бардам коданчыгаш», С. Токаның «Кодур-оол болгаш Биче-кыс дугайында тоолун» («Араттың сөзү» деп номнуң иштинден алган), С. Маршактың «Угаанныг күскежигеш дугайында» тоолун будүүрүлгеге белеткээн болгаш чоокку үеде парлап үндүрген турар.

Политиктиг литература номнарындан төөгү эртемнериниң кандидады В. Очурнуң «1921 чылда Тываның национал-хосталгалыг революциязы» деп номун база бөлүк авторларның бижээни «Тывада хүрээлер болгаш сектантылар дугайында шын» деп, атеистерге дузаламчы кылдыр белеткээн номун парлаан.

Бо чылдың эрткен аиларында көдээ ажыл-агый литературазының талазы-биле 10 чыгам брошюраларны болгаш 7 санныг плакаттарны парлап үндүрген. Оларның иштинде Васильевтиң бижээни «Могар болгаш чумиза», механизатор В. Леоновтуң ажылының дуржулгазын көргүскен «Межегейниң ховуларында» деп Белокопытовтуң бижээн брошюразы орус болгаш тыва дылдарда үнген, Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» колхозтуң сураглыг саанчызы М. Бичии-уругнуң ажылының дуржулгазының дугайын бижээн брошюра, Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» колхозта бызаа ажаакчызы Ф. Блинованың ажылының дуржулгазын бижээн брошюра, О. Папыңның «Тес-Хем районда хой ажылы» деп брошюразы үнер.

М. ДЕЛЕГ,
Ном үндүрер черниң директору.

Манолис Глезосту хостаар дээш демисел Грециядa күштелип турар. Тайбың болгаш демократия дээш чайгылыш чок демиселчини реакция бажыңнап алган. Грециянның кара бажыңнарында болгаш албадал лагерьлеринде хөй-хөй чылдарда хилинчектеп чыдар өске-даа муң-муң демократтарны хостаары дээш грек улус шудургу демисежип турар.

Хоругдаттырган болгаш шөлүткен демократтарның төрелдериниң чыскаалы чоокта Афинага болуп, бистиң чоок кижилеривисти хостап берінер деп олар негеп турган. Политиктиг херек дээш хоругдаттырганнарның болгаш шөлүткеннериң адалары, иелери, кадайлары болгаш уруглары боттарының негелделерин киирер дээш премьер-министр Караманлистиң ажылдаар черинче чорупканнар. Парламент бажыңының чанынга, Конституция шөлүнге оларга полицейжилер халдааш, оларны эттеп-соп эгелээн.

Манолис Глезостуң кадайы—Тасия Глезуну болгаш ол тайбың чыскаалдың өске-даа киржикчилерин араатан ёзу-биле эриидеп кааннар. Ол чорукка Грециянның чону килеңнээн.

ЧУРУКТА: херээженнерни полицейжилер каржызы-биле аажылап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

„АЯС ДЭЭР“ КИНО

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бистиң совет улустуң эрес-маадырлыг чоруунга турасканнар кинолар база бир чаа фильм-биле долдунган. «Мосфильмниң» кино будүрүп үндүрер студиязы бо удаазында «Аяс дээр» деп уран чечен чаа кинону көрүкчүлерге бараалгаткан.

Чаа кинода ужудукчу улуг лейтенант Алексей Астаховтуң овур-хевири төп черни эзлеп турар. Совет улустуң тургузукчу, тайбың күш-ажылы дайынның халавынга таварышкан — 1941 чылда немец фашистиг эжелекчилер бистиң чурттувусче оор ёзу-биле халдаан. Школачы кыс Александра Львованың угбазы болгаш ачазы ынак Төрээн чурттун камгалаары-биле фронтуже чоруптар. Саша часкаан арткаш, заводка ажылдап эгелээр. Ургунуң чурттап турар хоорайының чанынга турган ужар үүл кезээниң ужудукчузу улуг лейтенант Алексей Астахов биле Александра Львова бомбадан камгаланыр черге ужуражы бергеш, оортан-на бот-боттарынга ынакшыжы бээр.

Саша биле Алёша олар хүн бүрү ужуражып, ойнап-хөглеп, дайзынны дүрген чылча шавар деп ындыг күзел-сорук-биле сиңниккен. Алексей Астахов база бир эрес-маадырлыг ужудукчуларның бирээзи. Ол дайынчы даалгаларны соруктуг күүседип, немецтериң агаар күштериниң хөй-хөй самолёттарын кыра шаап турар. Бир-ле катап дайзыннарның бөлүк самолёттарынче шавар халдаашкын соонда ужудукчу Алексей Астаховтуң машиназы өртени бээр. Балыгланган ужудукчу парашют-биле бадып оргаш, угаанын ышкыныптар. Ынчан немецтер коммунист ужудукчуну тудуп алыр. Шак ынчаар Алексей Астахов фашистериң ханныг аспаанга киргеш, кижи шыдажыр аргажок аар-берге дарлалды болгаш дорамчыладды шыдажып эртер ужурга таварышкан.

Дайынчы даалганы күүседип чораан, Алексей Астахов маадырлыыбиле өлген деп Саша дыңнап каан. Ынчан ол уруг оол божуп ап, оозун өстүрүп, заводтуң мурнакчызы болуп ажылдавышаан турар. Александра Львова Алексейниң өлгенинге черле шынзыкпас. Оон кады өөренип чораан оолдары өг-бүле болуп, чурттаар дугайын Сашага саналдаза-даа хүлээп албас. «Алексей дириг, эп келир» деп ол ханы бүзүреп чоруур.

Кинода хуузун бодаар, ынакшылды үнелевес кижилериң овур-хевири база бар. Анда Сашаның угбазы Люся Львова хамааржыр. Ол чиик чуртталга сүргеш, бодунуң адазы хире назылыг Николай Авдеевич дээр кижиге барып алган.

Чылдар эрткен... Фашистиг армияны Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштери чылча шаап каан. Бистиң дээривистен дайынның ыжы арылган. Тиилелгениң хүнү келген. Хөректерин орденнер болгаш медальдар каастаан дайынчылар төрээн черлеринге ээп келгилээн. Алексейден амдыызында кандыг-даа медээ чок. Александра Львова оглу Егорка-биле кады чурттавышаан. Оон угбазы Люся ашаа Николай-биле кады Сашаны болгаш оон оглун базымчалап, өөчү-хереңгилиг ашакка барып алырын сүмелеп турар. Чок, Саша дээрге Алексей Астаховту идегелдиг манап чоруур.

Бир-ле дүне Сашаның бажыңының эжиин бир кижи соктаар. Ол эжик өттүр Алексейниң үүнүн таныр каар. Өлүг деп санадып турган Алексей Астахов дайзыннарның аарберге аспаандан хосталып, дайын доозулган соонда өг-бүлезинге, төрээн черинге ээп чаныр келир.

Алексей Астаховтуң ээп келгенин чамдык кижилер өскээр билип, «Дайзыннарга саттынып, кежин-не камгалап чораан кижи-дир ийин» дижип турар. Ол дугайын Сашаның угбазының ашаа Николай безин чугаалап турар. Дайын үеэинде партия кежигүнү чораан Алексей Астахов ону СЭКП-ниң хүрөөленинге катап артырар дугайында билдириишкин киирерге: «Туттуруп чораан-дыр сен, аңаа чүнү кылып турганыр билдинмес-тир» дээш хүлээп албаан. Оон уламыдан ынак ажыл-ижи — ужар үүлче ол ээп келир аргажок болган.

— Мен кижи-дир мен. Меңээ чүвениң шыны херек. Дайзыннарның холундан хосталып үнерин чеже катап орадлашпаан дээр. Бир катап дургунвап үнүптеримге мээң эдимни ыттарга ол тыртпаан, хилинчектеп турду...—деп, Алексей Астаховтуң чидиг сөстери көрүкчүлериниң сеткил-сагыжын хайныктырар.

Алексей Астахов болгаш оон кадайы Саша олар шынап-ла чүвениң шынынга чедерлер. Улуг лейтенант Астахов маадырның алдын сылдызын ап, ужар үүлче ээп кээп, реактивтиг самолёттарының шенекчи ужудукчузу болуп ажылдай бээр.

Ам бо кинонуң маадырларын ойнаан артистериң дугайында көрээли. «Коммунист» болгаш «Чоруттунмаан чагаа» деп көрүкчүлериниң бедик үнелээшкинин алган фильмниң кол маадырлары Василий Губанов, сибиржи Сергей оларның овур-хевирин тургускан, мергежилдиг аныяк артист Евгений Урбанский бо кинода Алексей Астаховтуң ролюн күүседкен. Е. Урбанскийниң «Аяс дээрде» ойнап турарын көргеш, Стриженовтуң «Шаашкак» деп фильмде шаашкахтың овурун тургусканы сагышка кирер. «Урбанский «Аяс дээр» деп фильмде канчаар-даа аажок сорук-киришкинниг болгаш мергежилдиг ойнап турар» — деп кино көрүкчүлериниң чугаалажып турарын бадыткавас аргажок.

Александра Львованың ролюнда Аныяк көрүкчүнүң Ленинград театрының аныяк артизи Нина Дробышева ойнап турар. Сашаның овур-хевири эки-ле тургустунган. Ынчангаш фильмниң эгеэинде Саша кино соонда «каракка кеступ» артып калыр.

Ёзулуг кижи кандыг-даа чүвениң шынынга ынак. «Аяс дээр» деп кино шынны көргүскен, ынчангаш хөй-хөй кино көрүкчүлериниң сеткил-сагыжына таарыжыр.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

ИЮНЬ 18-те

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга): Мультипликация — 9.30, 11.30, шактарда. «Аяс дээр»—1.30, 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда. (биче залга): «Универмагтың витриназының артында»—4.30, 8.30 шактарда. «Солдат дугайында тоол»—8.30 шакта.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликация—10 шактарда. «Кер-Оглы»—11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК: «Эрген дег бичии оол» —11.15, 1.15 шактарда. «Аяс дээр» —3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Алешаның ынакшылы»—5, 7, 9 шактарда.

ИЮНЬ 19-ТА

«ВЛКСМ-НИҢ 30 ЧЫЛЫ» (улуг залга): «Вектиң эгезинде»—11.30, 1.30, 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда (биче залга): «Ыраң эриктерде»—4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Канчап-даа тургаш»—11.15, 1.15 шактарда. «Аяс дээр»—3.15, 5.15, 7.15 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Богдан Хмельницкий»—1 шакта. «Аяс дээр»—3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Кызыл хоорайның Каа-Хем кудумчузунда 2 дугаарлыг бажыңның 66 квартиразында чурттап турар Иван Васильевич Калинин Пенза хоорайның Богданов кудумчузунда 21 дугаарлыг бажыңның 49 квартиразында чурттап турар Антонина Константиновна Калининадан чарлыр дугайында херек кедүүп турар.

Ук херекти Кызыл хоорайның улус судунга кеер.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 25-38, партийжи амыдырал болгаш культура амыдырал килдистериниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, литажылдакчыларның 22-64, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01015. Чагыг № 1258. Культура эргелелиниң типографиязы.